

ПРИЧИНКИ

до студий над текстом Палінодій.

I.

Полемічні пам'ятники „против Латинян“, себ-то против католицької церкви, стрічаємо на Русі вже дуже вчасно.

Появляють ся вони у нас силою самого факту; наслідком тісних взаємин з Візантією, яких верхом треба вважати прийняте кн. Володимиром християнства¹⁾. Природна річ, що грецьке духовенство мусіло відразу заакцентувати своє становище, мусіло з зовсім зрозумілих причин піднести на самім вступі певні різниці між наукою церкви східної й західної. Сеж було неминучим наслідком конфесійної конкуренції.

Одною з перших проб старинної полеміки против „ученья отъ Латынь“ треба вважати звісну статю в „Несторовій літописи“.²⁾ „Не преймай же ученья отъ Латынь, ихъ же ученье

---

¹⁾ Про прийняте кн. Володимиром християнства гл. Грушевський, Історія України-Руси, т. I, стор. 311 і далі (Львів, 1898).

²⁾ Слід полеміки против Латинян замічаємо в Несторовій літописи вже й під 986 р. Грецький місіонар мав так остерегти Русь: „Слышахъ же и се, яко приходиша отъ Рима поучить васъ къ вѣрѣ своѣй, ихъ же вѣра маломъ съ нами разъвращена, служатъ бо опрѣсноки, рекше оплатки, ихъ же Богъ не преда, но повелѣ хлѣбомъ служити и преда апостоломъ приемъ хлѣбъ (рекъ): се есть тѣло мое, ломимое за вы; тако же и чашю приемъ, рече: се есть кровь моя новаго завѣта; си же того не творять, суть не исправили вѣры“. — Літопись по Лаврентіевскому списку, изд. Археографической комиссії, Спб., 1872, стр. 84—

разъвращено“ — читаємо в найдавнішій літописі під 988 р., де й наведено невеличкий реєстр „блудів“ латинського „учення“. Ось вони: 1) Латиняни „не поклоняются иконамъ, но стоя поклонится и поклонився напишетъ крестъ на земли и цѣлуетъ, вѣставъ простъ станеть на немъ ногами, да легъ цѣлуетъ, а вставъ попираетъ“; ¹⁾ 2) називають землю „материю“; 3) визнають науку Петра Гугнивого, що після 7-го собору „вѣсмутиша Италию всю, сѣюще ученье свое разнo“: α) одним попам позволив мати лишень одну жінку, β) другим „до 7-ми женъ“, γ) прощати гріхи „на дару, еже есть злѣе всего“. ²⁾

Отсе — як я вже запримітив — що йно перші проблєски православно-католицької полеміки пізнійшої доби, перші її віщуні.

Звідкіляж вони сюди дістали ся? Оттут і клоніт!

Звісний російський учений А. Попов бачив жерело літописної полеміки в пам'ятках византійської полемічної літератури против Латинян, якої початок сягає IX в., значить, часів патріарха Фотія ³⁾ (хоч до позитивних результатів в дійсности не доходить ⁴⁾). Та годить ся запримітити, що вже сучасна критика виказала наглядно, як слабкі були основи висновків шановного ученого ⁵⁾. Притім дехто виступав з думкою, ніби то би жерелом літописної полеміки була Толковая Палея —

85. Пор. А. Поповъ, Историко-литературный обзоръ древне-русскихъ полемическихъ сочиненій противъ латинянъ (X—XV в.), Москва, 1875, стр. 2, 3. — Також: Отчетъ о XIX присужденіи наградъ графа Уварова, Спб., 1878, стр. 191, 192.

¹⁾ Я звертаю на отсе вельми інтересне місце спеціально більшу увагу. Подібний полемічний зворот стрінемо також у пам'ятці XVII в., яку я передруковую на кінці. Жерелом тої літописної записки вважає д. Петров „Слово Теодозія Печерського о вірі Варяжській: „Иконъ не целуютъ, ни мощей святыхъ, а крестъ целуютъ написавше на земли, и вѣставше попирають его ногами“. Пор. Поповъ, *op. cit.*, стр. 2, 4, зам. 2, стр. 70 і дальше. — Отчетъ о XIX присужденіи наградъ гр. Уварова, стр. 203.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Поповъ, *op. cit.* стр. 6 і дальше. — Жерелом літописного „Символа віри“ вважає Попов за Сухомліновим і преосв. Макарієм „Ісповіданне віри“ Михайла Сінкела (М. Сухомлінов, О древней русской летописи, какъ памятникъ литературномъ, стр. 65. — Макарій, История русской церкви, т. I, стр. 119).

⁴⁾ Поповъ, *op. cit.*, стр. 7.

⁵⁾ Пор. Отчетъ о XIX присужденіи наградъ графа Уварова, стр. 198—212.

хоч і не заперечувано де в чім певної залежності й від тзв. „ісповідання віри“ Михайла Сінкелла (отже византійської пам'ятки)¹⁾. Міг також літописець користуватись і „Словом“ Теодозія Печерського „о вѣрѣ Варяжской“; се видаєть ся тим більше правдоподібним, що се був „свій монастирський авторитет!“²⁾

Та вжеж і отсі новійші висновки показали ся нічим иньшим, як догадами і більш нічого. Щоби перший літописець міг користуватись Толковою Палеею, про се учені такого авторитету, як проф. Ягіч, говорять навіть дуже скептично, — не менше скептично задивляєть ся сучасна наука і на авторство препод. Теодозія Печерського³⁾.

Що-ж з того виходить?

Певна річ, що літописна записка під р. 986 і 988 зовсім не була першою полемічною статею против Латинян на руській землі; літописець мусів мати вже під рукою „якісь“ первовзори⁴⁾. Одначе які вони були — на се категорично відповісти годі. Зрештою нас се поки що й мало обходить. Далеко важніше для нас те, що гадки висловлені в літописнім полемічнім „фрагменті“ повторяють ся — так скажу, живцем — уже в цілім ряді то довших то коротших руських полемічних пам'ятників, повторяють ся цілі століття. Очевидна річ, яка те-неза отсих перших полемічних писань, про се говорити рішучо я не важу ся. Що одначе нас найбільше займає і вражає, се те, що відгомін їх почуємо ще навіть у XVII в..

II.

Так з огляду на зміст як і з огляду на добу написання (значить з боку літературного й історичного) можна поділити полемічні писання, які циркулювали на Україні-Руси, на дві групи⁵⁾.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem, стр. 203, 209.

³⁾ Про Теодозія Печерського пор. нові праці Шахматова, Петрова, Лященко, Чаговця, Владимірова.

⁴⁾ Пор. Отчетъ о XIX присужденіи наградъ гр. Уварова, стр. 213.

⁵⁾ Попов ділить на 4 періоди, одначе замітити годить ся, що він вводить сюди й полеміку против протестантів (XVI—XVII в.) і великоруські полемічні писання против Латинян і Уніятів XVII в. — Поповъ, op. cit., стр. III і IV.

Перша група — се староруські пам'ятки найдавнішої доби аж до флорентійського собора включно (XI—XV в.). Друга група — се доба т. зв. новішої полеміки, викликані унією 1596 р. (XVI—XVIII в.).

Ріжниця між пам'ятками обох груп незвичайно різка, чим одначе зовсім не заперечуємо їх доволі навіть тісної зв'язи. І так пам'ятки першої групи — се писання, що повстали під більше або менше безпосереднім впливом византійської полемічної літератури. В більшій частині звернені вони против догматичних та обрядових ріжниць між церквою східною і римською та визначають ся головню наївним й крайне безкритичним зібранем усіляких принципіальних християнських догм в суміш з крайне банальними „ересями“ такого рода, як ось стрижене борода, їджене „удавленини и мертвечини, его же не творяху ни Жидове“ (Латиняни їдять „нечисто“, „и жолвь нечистую, нарицающе кокошью“), подаване псам поживи з тої самої посуди, що й самі (Латиняни) їдять і т. и.¹⁾. Одні і ті самі гадки повторяють ся нераз живцем в багатьох полемічних писаннях кількох століть, а навіть входять у старі руські друковані книги (прим. в „Кормчюю книгу“) ²⁾. Безперечно — з огляду на крайне анемічну світську, оригінальну полемічну літературу, тішать ся отсі пам'ятки чималою популярністю.

З часом обставини змінюють ся зовсім. Настають події, що громом гомонять по всій Русі та огнем палять душі та уми православних. Наївні полемічні статті першої доби уступають місце полемістам нового типу, що відповідно до вимогів часу стають уже до завязаного бою з багатим апаратом позитивного знання. Отсе друга фаза в еволюції нашої полемічної літератури. Всеж таки нема найменшого сумніву, що полемісти XVI та XVII в. образували ся як раз на пам'ятках першої доби, або радше сказати — були з ними дуже добре знайомі³⁾. Природна річ, що первовзорами вони для них не були; всеж таки як доказовий матеріал, оповитий чаром византійської старини, в руках ось хоч би такого Захарії Копистенського вони щось значили.

¹⁾ Пор. *ibidem*, стр. V.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ Пор. Завитневичъ, Палинодія Захаріи Копыстенскаго и ея мѣсто въ исторіи западно-русской полемики XVI и XVII вв. Варшава, 1883, стр. 368, 369.

Коли одначе староруські пам'ятки інтересні для нас більше з літературного боку (прим. о скілько відбили ся на них впливи византийської полемічної літератури, чи там навіть о скілько вони були вірними перекладами згаданих первовзорів і т. д.), так навпаки полемічні пам'ятки другої доби інтересні для нас більше з боку історично культурного. Бо-ж чи не лишили ся вони для нас тим звучним діапазоном полонінних настроїв та почувань, які горіли в серцях та душах наших батьків? Чи ж не в них то звучить — раз розпучливо, то знов грімко та бундючно протест давно забутих поколінь против ворожих нападів на прадідівські сьвятощі?

Годі сказати, щоби полемічні пам'ятки другої доби не мали теж талановитих дослідників. Вистарчить згадати праці ось таких учених як: Скабаланович, Преосв. Макарий, Завітневич, Малишевский, Іолубев, Гільтебрандт, Франко, Брікнер, Студинський і иньші, а побачимо, що й тут положено навіть чимало праці. Що одначе студії над полемічною літературою нової доби довго ще мусять бути невичерпаним жерелом поважних дослідів — про се зайвим здаєть ся говорити.

В надії, що й нам удасть ся положити невеличку цеголку до великого діла, до будучої історії новійшої західно-руської полеміки, оголошуємо поки що отсі невеличкі замітки.

III.

Вже Е. Калужняцкий звернув увагу ученого сьвіта на рукописні пам'ятки, які зберігають ся в львівських бібліотеках та архівах.¹⁾ Від того часу минуло рівно чверть століття, і слова д. Калужняцкого прогомоніли без відгуку. А одначе треба признати, д. Калужняцкий звернув був увагу на дуже навіть цінні пам'ятки нашої літератури.

Від того часу не багато змінилось... Процес, який відбував ся за часів д. Калужняцкого, відбуває ся і на наших очах.²⁾ Наші бібліомани, про яких згаданий учений сказав, що се „весьма не интересный классъ людей недоученыхъ и недоступныхъ“,³⁾

---

¹⁾ Труды третьяго археологическаго съѣзда въ Россіи, бывшаго въ Кіевѣ въ Августѣ 1874 года. Т. II, Кіевъ, 1878, стр. 213—321, Е. І. Калужняцкій, Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ.

²⁾ Ibidem, стр. 271.

³⁾ Ibidem.

в білий день розкладають останки нашого добра, висилаючи за кордон неоціненої вартости рукописи... Всеж таки чимало ще лишило ся в краю, що варто ближшої уваги.

Поки що, я обмежу ся лишень на памятках новітньої полеміки, які переходять ся в місці безпечнім — в університетській бібліотеці. При тім підношу, що до праці над тими цінними рукописами заохотив мене д. Франко. За цінні ради складаю отут знаменитому ученому найсердечнішу дяку.

Що у львівських бібліотеках можна стрінути доволі часто полемічні писання, на се звернув уже увагу д. Калужняцкий. Се впрочім річ зовсім зрозуміла. Галицько-руські землі, а особливо Львів, були довгий час центром завзятої національно-церковної боротьби, яка — природна річ — мусіла зродити не мало полемічних писань.¹⁾ Свідчить про се ось хоч би й знаменита „Пересторога“ Юрія Рогатинця...

В львівський університетській бібліотеці знайшов я три памятки православно-католицької полеміки другої доби. Ось вони: 1) Палінодія звісного архимандрита кієво-печерської Лаври, Захарії Копистенського (число університетської бібліотеки 1. D. 17). 2) Інтересна компіляція з „Палінодії“ Копистенського і „Θερπος“-а Мелетія Смотрицького (ч. унів. бібл. 1. D. 21) і 3) „Истинна Вѣра старая церкви святой восточной православно-католической, против мнимой старой вѣры западной...“ написав єромонах Товія Петрашко.²⁾

Остатню памятку³⁾ лишаю на разі на боці — буду про неї говорити иньшим разом. Написана в формі діяльога

¹⁾ Пор. Ibidem, стр. 262, 263.

²⁾ Пор. Ibidem, стр. 265—270 і 315—316, зам. 260—267. Рукописи сі оглядав також д. Калужняцкий. Його помилки викажу описуючи поодинокі рукописи.

³⁾ Ч. бібл. унів. 1. I. 12. Рукопис написаний in 4° обіймає 384 сторін. Заголовок повний такий: „Истинна Вѣра старая церкви святой восточной православно-католической, против мнимой старой вѣры западной, па одгрызающая писанія етередоѣвъ, или схисматиковъ против православныхъ: Петра Скарги, Павла Бойма, Цѣховскаго трибуналисты, и Кулешы... ако утвержденію сыновъ церкви с(вя)той восточной (обор) во вѣрѣ истинной православно-католической до днесь цѣле и непорочно пребывающихъ, чрезъ нѣкоего ревнителя благочестія с(вя)таго ревнителешъ въ даръ любезно приносится. Въ лѣто 1853 септемвриа папу Борысу Петровичу Шеремету в Кіевѣ отдах єромонахъ Товія Петрашко К. и Суд. Кон. Кум. Мошн.: Георг.“ — Пор. Труды III. археол. съѣзда, стр. 316, нота 263.

(розмовляють: Ортодокс і Гетеродокс) — вона не будить у нас найменшого зацікавлення ні своїм змістом, ні способом аргументованя, ні вкінці блискучою композицією. Говорячи словами д. Калужняцкого¹⁾ можемо що найбільше цінити монашу... добру волю та щирю охоту послужити православної Церкві. Більш нічого... І з літературного і з історичного боку вартість писання еромонаха Товії дуже мала.

Спилю ся коло Палінодії. Звісна річ — Палінодія Захарії Копистенського, се не лишень найкрасша памятка полемічної літератури XVII віку, верх усеї мудрости православного табору, якого вже не осягнув ніхто ні з попередників, ні з наступників Копистенського, але також одна з найкрасших памяток нашого рідного письменства. Подібно як і славній „Пересторозі“ Юрія Рогатинця, судило ся й Палінодії цілі століття переходити з рук до рук у рукописах. Аж недавніми часами оголосила її друком петербурська Археографічна комісія в IV т. „Русской Исторической Библиотеки“.²⁾ Майже рівночасно присвятив їй проф. Завітневич спеціальну студию.³⁾

Передрук Палінодії вийшов під доглядом д. П. Гільтебрандта, та на жаль споряджено його не з автографу.⁴⁾

Звісна річ, що „дорогоцінний автограф тої памятки боротьби з папізмом“ (як говорив Куліш) затратив ся — мабуть уже раз на все...⁵⁾ Д. Гільтебрандт мав під руками лишень відписи...⁶⁾

Переглядаючи текст Палінодії в згаданім петербурськім виданю, побачимо в замітках доволі часті остороги, що ось тут або там опущено стілько або стілько, тут написано зле се, а там недоповіджено те і т. и. На кождім кроці постережемо, яку болючу страту понесла наука з причини затраченя автографу!

¹⁾ Труды III. археол. съѣзда, ор. cit., т. II, стр. 269.

²⁾ Русская историческая библиотека издаваемая Археографическою комиссією, т. IV, Памятники полемической литературы въ Западной Руси, книга I. СПб. 1878, стр. 313—1200.

³⁾ Завитневичъ, ор. cit.

⁴⁾ Пор. Р. И. Б., стр. VI, 313 (зам. 1), Примѣчанія стр. 12, 13.

⁵⁾ Ibidem, примѣчанія, стр. 13. Журналъ мип. нар. просв. 1878, февраль, стр. 199. Автограф переходував ся в бібліотеці Кієво-Софійського собора і лише „недавно утраченъ“ (Ундольскій, Слав.-Русскія рукописи, кол. 306).

⁶⁾ Передрук Р. И. Б. зроблений з рукопису Московської Синодальної Бібліотеки і другого рукопису гр. Ө. А. Толстого (власність Імператорської Публичної Бібліотеки в Петербурзі).

З цього, що я сказав, виходить ясно, як дорогим повинен бути для нас кождий рукописний примірник Палінодії, який лишень попадеться ся в наші руки. Природна річ: чим більше мати мемо під руками таких рукописів, тим ближше будемо до ідеального оригіналу, тим легше удасть ся нам його сконструувати в цілій його давній непорочности...

І з того боку наш рукопис Палінодії має справді дуже велику вагу.

Поки одначе приступлю до подрібного опису львівської Палінодії, позволю собі звернути увагу на одну річ. Що властиво хотів Копистенський виповісти, називаючи свою бенедиктинську працю „Палінодією“?

Проф. Завітневич каже, що Копистенський „поставив своєю задачею відсьпівати „древнюю пѣснь“ (*παλιν ᾠδῆν*), і додає ш. професор — „він відсьпівав її.. по всім правилам штуки“.¹⁾ Безперечно, що Копистенський по мистецьки висьпівав свою пісню, про се ледви чи хто й зважить ся спорити. Щоб одначе „Палінодія“ мала означати „древнюю пѣснь“, з тим — по моїй думці — з ш. професором згодити ся не можна.

Ось як говорить Копистенський в „Предмові“: „Нѣкоторыи бовѣмъ отъ Росскаго роду, себе самыхъ и славу любячи,... отъ святой апостолской каѳолической Восточней Церкви и отъ святыхъ четырехъ патріарховъ отступили... На чомъ недосыгъ маючи, пре свѣцкую зверхность розмаитыхъ выдовъ утраплення и мордованя заживають и вынайдуоть. Къ тому церковь святую Восточную и святыхъ патріарховъ въ Константинополю, въ Александріи, въ Антиохіи и въ Іерусалимѣ живучихъ и сѣдячихъ, также правовѣрныхъ и сталыхъ христіанъ шкалюють, и книжки таковыи выдають, въ которыхъ правды и справедливости не пишучи, едно вымысли и вывороты и небылицы змышляючи, надъ то и до урядовъ потягають невыньне и уставычне нещадно на насъ волають. Венць намъ потрясують, задаючи глупства и неумѣтность.... Нелзи теды, ено за таковыми задатками, отступникомъ, называющимся „унеятомъ“, отповѣсти и исправитися правды своен и выводъ о собѣ дати, чого и право всѣхъ народовъ допускаеть, заисте и намъ, словеснымъ и разумнымъ и волной кондиціи будучимъ, на таковыи злыи языки не пристойтъ быти нѣмыми, ани въ ономъ найдоватися присловю: *οἱ ἀπαίδευ-*

¹⁾ Завітневич, *op. cit.* стр. 381.

τοι ὡς ἰχθύες ἐλθόμενοι σιωπᾶσι „нецвичонны, яко рыбы влекоми, молчать“.¹⁾

Оттак писав Копистенський, і ми з зачудуванем питаємо: не вже-ж се справді в отсїм заповіті звучить нута „древньої пісні“, тої наївної, шаблянової пісні про те, що „черньци їх (латинян) ядять дой“,... „ядять со псы и съ кошками“, стрижуть бороду і т. д.? — Ні! Се заповіт нової пісні, пеану, якого ще до тепер ніколи не чули католики, а який огонь лив у серця православних, кріпив їх віру в красшу будуччину, велїв їм вірити, що ось уже-вже „оминають, за ласкою Божєю, російську нашу церковь лѣта грубой простоты, свѣтити ей почала свѣтлость умѣстности и правды“...²⁾

Се справді була нова пісня, „книга оборони каеолической святой апостолской восточной Церкви“,³⁾ блискуча відправа всім католицьким і уніятським полемістам, на яку не здобув ся вже ніхто з наступників Копистенського. Воно виходить зрештою і з ієнези самої Палінодії. Бо хоч і як широко плянував Копистенський свою працю, все таки вона не була нічим иньшим, як все-стороннім критичним розбором „Обороны Унїї“ Льва Кревзи.⁴⁾ На пісню уніятського полеміста відповів Копистенський теж піснею, — піснею до тепер ще не чуваню.⁵⁾

Гомін отсеї пісні Копистенського звучно поніс ся по всій Руси-Україні, а навіть у Московщині її залюбки переписували

¹⁾ Р. И. Б., т. IV, стр. 317, 318.

²⁾ Ibidem

³⁾ Заголовок.

⁴⁾ „Оборона Унїї“ Льва Кревзи (Вильно, 1617 р.) передрукована теж в IV т. Р. И. Б. стр. 155—312. Паралелю між Палінодією і „Обороною Унїї“ дуже гарно перевів Завітневич. (ор. cit. стр. 327—339).

⁵⁾ „Палінодія“ — *παλινωδία* (*πάλιν* = ще раз, на ново; *ὥδῃ* = сьпів, пісня), = відклик, нагана того, що перед тим хвалило ся; *παλινωδέω* = ще раз засьпівати не так як перед тим (инакше). Думаю ще, що виводити се слово від *πάλιν* і *ὥδῃ* (= дорога, шлях) — годі. Правда — так виводити се слово — наручнійше, одначе по моїй думці було би се против грецької етимології. Зрештою ми маємо певні докази, що в тих часах слово *παλινωδία* не розуміли инакше як: відклик попереднього (метафорично відсьпіване иньшої, нової пісні). Прошу порівняти прим. Hosii Stanislai S. R. E. Cardinalis... opera omnia in duos divisa tomos, Coloniae, 1584, т. I, стр. 719 et seq. Уступи затитуловані там так: „Palinodiae sive recantationes“.

та читали.¹⁾ Що й на галицькій землі прийняли її з одушевленням, про се свідчать хоч би й згадані мною рукописи львівської університетської бібліотеки.

На самім початку мусимо з жалем зазначити, що львівська Палінодія (ч. 1. D. 17) заховала ся без початку і кінця.²⁾ Починаєть ся вона відразу „артикулом“ першим, розділу першого, части першої: „О ровной зверхности и владзы Петра с(вя)т(о)го зъ другими ап(осто)лами“.³⁾ Значить бракує: 1) Заголовок, 2) Предмови, 3) О привелею Константина царя, 4) Каталогъ книгъ учителей, которыхъ ся до моеї книги уживало і 5) Завѣтъ святыхъ и славныхъ великомученикъ Христовыхъ 40, иже въ Севастіи скончавшихся.⁴⁾ Далі сліднують уже без перерви артикул за артикулом аж до части II, розділу IX артикулу 5.⁵⁾ Артикул пятій уже недокінчений (кінчить ся на слові „каался“: MS. стр. 572, Р. И. Б. стр. 746, на долі, передостання стрічка). По мойй думці дальшу частину якась чесна рука видерла. На стр.

¹⁾ Завітневич, ор. cit., стр. 320. Специальною повагою тішив ся Копистенський між раскольниками.

²⁾ Рукопис львівської університетської бібліотеки ч. 1. D. 17 не обіймає самої Палінодії. На переді (стр 1—82) маємо ще два „Житія“ святих. Таким чином зміст нашого рукопису представляєть ся так: 1) „М(ѣся)ця септем(в)рія Въ ѿ ѿ (?) д(е)нь. По(в)ѣсть о(т)нюдъ Потребная о житіи и о пребываніи Бл(а)женнаго и пр(а)в(ед)наго Филарета м(и)л(ос)тиваго. Бл(а)гослови о(т)че“ (стр. 1—50). Тою самою рукою писана й дальша стаття: 2) „Житіе и жизнь преп(одо)бнаго о(т)ца н(а)шего Варвара Мирото(ч)ца подвизавшаго ся во палегонстѣ(й) горѣ и о(т)куду и како прише(д)ша во тыя страны. м(ѣся)ця Мая 5. бл(а)г(ослови)ви о(т)че“ (стр. 51—82). 3) Почавши від стр. 83—625 Палінодія.

На переплетній карті вписав д. Калужняцкій (коло 1875 р.) таке: „Liber MS. dogmatico-polemicus in 4°, literis cursivis scriptus, folia 271 (A fol. 41—312) continet atque fidem orthodoxam graecam contra romano-catholicam defendit. Tractatus divisus est in duo partes, atque pars prima in capita tria (?), altera autem in capita duodecim (?) distribuitur. Lingua codicis est ruthenica (multis elementis et formis polonicis permixta), quae in libris Ruthenorum sec. XVII: saepissime occurrit. De auctore eius frustra quaesiveris“. Як отже бачимо, тоді ще не знав д. Калужняцкій, що в застиво попало ся йому в руки. Що йно описав, заглянувши до „Описанія“ (II. ч. 3) Невоструева і Горського, пізнав він із заголовків і розложення поодиноких „артикулів“, що наш рукопис не що иньше, як Палінодія Копистенского. Годить ся запримітити, що в тім часі петербурського передруку ще не було (1878 р.). Пор. Трулы III, археол. звѣзда, ор. cit., стр. 316, зам. 261,

³⁾ MS. стр. 83, Р. И. Б. стр. 335.

⁴⁾ Р. И. Б. стор. 313—336.

⁵⁾ MS. стр. 572, Р. И. Б. стр. 746.

572 рукопису стрічаємо вже части II, розділу X, артикул 7: „О войнѣ и царствѣ правовѣрныхъ христіанъ“, та й то від слів „Ижъ бовѣмъ часовъ нынѣшнихъ Грекове не царствуютъ“ (у нас: „А и жъ“...).¹⁾ Кінця сей артикул теж не має, кінчить ся словами: На такую войну призвалъ насъ Богъ предложивши намъ царство небесное“.²⁾

„Артикулом“ тим (зн. семим, розд. X, часть II) починається друга частина нашого рукопису, що від попередньої різниться крайною недбалістю та несовісністю в переписуванню.³⁾ Читаючи отсю частину та порівнюючи її з текстом Р. И. Б., здається, що так і бачиться, з якою то неохотою брав ся переписувач до дальшої своєї праці. Невдовзі й він її занехує. Части II, розділу XII, артикулом семим кінчить ся рукопис.⁴⁾ Та і сей артикул переписувач ледви що йно зачав.

Таким отже чином ми переповіли в головних зарисах зміст нашого рукопису. Як бачимо, друга частина не має для нас ніякого майже інтересу. Се немилосердно обкроміні, або свobodно переповіджені „артикули“, яких не хочеть ся навіть читати.

Зовсім не те приходить ся нам сказати про першу частину. Порівнюючи її з текстом сконструованим д. Гільтебрандтом, помітив я, що отся частина львівської Палінодії переписана найправдоподібнійше з того самого примірника, що й рукопис ір. А. Толстого, який, звісно нам, переходується в Петербурський імпер. публ. бібліотеці. Коли-ж дальше візьмемо під розвагу, що наш рукопис годить ся з текстом д. Гільтебрандта навіть що до слів, тоді що йно зрозуміємо велику його вагу для скріплення авторитету їх прототипу.

Схожість між звисними нам досі трьома найстаршими переписами Палінодії (значить: 1) Московської Синодальної бібліотеки, 2) Петербурської імператорської і 3) львівської університетської) дуже велика. І хоч я не хочу вдавати ся в жадні здогади, одначе все таки мені здається дуже можливим, що прототип сих кодексів був автографом.

Я зазначу важніші відміни нашого рукопису в порівнянню з текстом д. Гільтебрандта.

¹⁾ Р. И. Б. стр. 857.

²⁾ MS. стр. 576, Р. И. Б. стр. 862.

³⁾ Значить від стр. 573—625 (до кінця).

⁴⁾ MS. стр. 624(5), Р. И. Б. стр. 930.

Частина I (М. S. стр. 83—572, — Р. И. Б. стр. 335—746, як вище).

М. S. стр. 192, Р. И. Б. стр. 430: бракує двох стрічок „Отповѣдь на задаваня отступниціи зъ словъ Господнихъ „паси овцы мои“. — М. S. стр. 204, Р. И. Б. стр. 438: у рукописі повнійший текст: „Звикла то отступническая як и еретицкая прелестная нещирость“. — М. S. стр. 291, Р. И. Б. стр. 506, пор. Р. И. Б. там же зам. 8. У нас так само, як у Толстовським рукописі. — Р. И. Б. стр. 518 зам. 18. У нас такої прогалини нема. — Р. И. Б. стр. 664 зам. 5. У нас так само як у Толстовським рукописі. — Р. И. Б. стр. 683 зам. 1. У нас теж: „сѣпѣють“. — М. S. стр. 521, Р. И. Б. стр. 690 (зам. 1): В „Р. И. Б.“ бракує не лишень текст грецький (як зазначено в зам. 1), але й латинський. В нашім рукописі він є: „*Τοῦ μὲν Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπου ἔχων τὰ πρέσβεια τῆς τιμῆς μετὰ τοῦ τῆς Ῥωμικῆς ἐπισκόπου διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην*, а в латинському так: *Konstantinopolitanus Episcopus habeat priores honoris partes post Romanum Episcopum, eo quod sit ipsa noua Roma*“. — М. S. стр. 572, Р. И. Б. стр. 746. Кінчить ся у нас артикул 5, розділу IX, части II словом „кался“ (як вище). На тім і кінчить ся перша частина львівської Палінодії, переписана з взірцевою точністю та совісністю.

Частина II (М. S. стр. 573—625, значить до кінця, — Р. И. Б. стр. 857—930).

О войнѣ и царствѣ правовѣрныхъ христіанъ (часть II, розд. А, артикулъ 7). Та вжеж і сей перший артикул без початку і кінця. Починаєть ся словами „А ижъ бовѣмъ часовъ нынѣшнихъ Грекове...“, а кінчить ся: „На такую войну призвалъ насъ Богъ, предложивши намъ царство небесное“. М. S. стр. 576, Р. И. Б. стр. 862. Далі йдуть по черзі артикули як і в „Р. И. Б.“. Різнять ся вони від тексту Р. И. Б. тим, що безпощадно обкромні, скорочені, або й переповідені. Думаю, що було би зайвим зазначувати отут усі самовільні скорочування переписувача.

Кінчимо тим, що остатній артикул (части II, роздѣлу XII, артикулъ 7) що йно зачатий. Переписувач написав ледви шість стрічок. Остатні слова: Ісусъ Христосъ Бозскимъ своимъ словомъ упевнити рачилъ, мовячи, ижъ церкви...“ На тім рукопис уриваєть ся. (Пор. М. S. стр. 625, Р. И. Б. стр. 930).

IV.

Як я вже сказав, львівська Палінодія важна для нас не лишень тим, що служить ясным доказом того, що писане київського черця тішило ся на Руси великою популярністю, що її переписували в цілости — в данім разі на галицькій землі, але також — і се найважнійше — що вона багато починаєть ся до частинної вправді, одначе все таки кращої оцінки тексту Р. И. Б., ніж се до тепер було можливим.

З зовсім иньшого боку інтересний для нас другий рукопис львівської університетської бібліотеки, який я назвав компіляцією із Палінодії і звісного „*Θρηπος*“-а Мелетія Смотрицького (ч. бібл. унів. 1, Д. 21). Бо хоч отсей памятник ніщо иньше, як компіляція, одначе що до композиції, добору і укладу поодиноких складових частий, се без сумніву одна з найкрасших наших полемічних памяток, якій з боку літературно-артистичного не можна закинути нічого¹⁾. Звісна річ, що

¹⁾ І сей рукопис оглядав д. Калужняцький та назвав його „Правдивое описание Унії другого Анонима“ (в розуміню ш. ученого першим анонімом був автор Церестороги, — звісний тепер [завдяки працям д. Франка та пр. Студинського] Юрій Рогатинець). Заголовок такий дав д. Калужняцький рукописови на підставі одної статі, поміщеної в середині рукопису (MS. стр. 93). Природна річ — ш. учений не будучи тоді ще обзнайомленим зі змістом Палінодії Захарії Копистенського, теж не знав, з якою то памяркою має він до діла. Таким чином він писав, ніби то наш рукопис був написаний між 1610 а 1620 рр. Ми знаючи тепер, що наш анонім черпав із Палінодії Копистенського, можемо сказати сміливо, що компіляція наша написана рішучо після 1622 р. Природна річ, що д. Калужняцький міг писати про нашого аноніма, що був се чоловік тямущий та дуже добре обзнайомлений з тодішніми людьми і кличами, зі змаганнями і лихолітем людей. „Історичні дані аноніма важні не лишень для історії церкви, для історика, але й інтересні для психолога“. Ш. учений і не здогадував ся, що він хвалить не кого иньшого, а як раз Копистенського, який послужив жерелом для нашого аноніма. Пор. Труды Ш археол. съѣзда, ор. сіт., т. II, стр. 266, 267.

Рукопис обіймає 193 сторін (4⁰), і „здаєть ся, що був автографом автора“ писав д. Калужняцький. Про автора пише ще ш. учений так: „Муєів він писати отсей „свій“ твір в старости, як можна здогадувати ся з тих слів сказаних ним у V главі: „А скло ня ю чи ся к ко н ц у, про шу всѣх правосла вних и папоминаю, абы апостолскую погрозу всегда в(ъ) памяти мѣли, писанную: „Аще же, или ангелъ с(ъ) небесе благовѣститъ(ъ) вам паче, еже пріѣсте, анаеема да будетъ“. (MS. стр. 133, 134). Вкінці зазначимо ще, що в рукописі заховала ся до тепер ще така записка пера д. Калужняцького: „*Liber dogmatico-pole-*

Палінодія не вийшла друкованою книжкою побіч иньших причин ще й тому, що була просто за велика¹⁾. А вжеж се ніяк не перешкаджало руським письменникам, сучасникам і наступникам Копистеньського, черпати із його твору „немов із жерела“²⁾. Таким чином переходили з Палінодії цілі уступи в друковані книжки та так і повставали то довші то коротші рукописні компіляції, чи там витяги³⁾.

Таким то способом повстала й наша компіляція.

Я зазначив уже, що з погляду літературно-артистичного не можна їй закинути нічого. І справді, автор поставив своєю метою з одного боку змалювати як найпринаднійшими красками правовірність та непорочність східної церкви, з другого-ж боку представити як найсильнішими словами відступництво та ереси римського престолу, все зміряючи до одного — „Правдивого описання о отступленіи о(тѣ) с(вя)той восто(ч)ной ц(е)ркви нарицаеми(хъ) юнитовъ“⁴⁾. Відповідно до такого плану автор добрав собі відповідні уступи з Палінодії, заглядав до анналів Баронія, *Θρηπος*-а Смотрицького, а може мав під руками ще й які иньші жерела (прим. пам'ятки староруської полеміки).

Поділ, який завів Копистеньський у своєму творі, не вяже нашого автора зовсім: він вириває з Палінодії перші ліпші придатні йому артикули та вяже їх в одну органічну цілість — нераз дуже зручно, двома-трома словами. На самім вступі кличе він з одушевленням „О! як великая задность и повага патріаршего достоинства“, доказує „о(т)ступленіє Рыма о(тѣ) Грековъ и о(тѣ) с(вя)той восто(ч)не(й) ц(е)ркви“ та пише невеличку розправку. „Что есть о(т)щепенство или апостазія и кто есть апостата вѣри православной“⁵⁾.

---

micus. Hic liber ignoti auctoris, nondum absolutus, scriptus est litteris cyrill. uncialibus saeculi XVII-i incipientis atque paginas 193 complectitur. Auctor codicis ignotus, haud dubie Russus fuit schismaticus nec non testis (!) rerū gestarum saeculi XVI exeuntis et XVII incipientis. Lingua codicis nostri est ruthenica, expositio historica simplex. Ka-łuźniacki“.

¹⁾ Завітневич, op. cit. стр. 314.

²⁾ Stebelski, *Żywoty św. Eufrosyny i Parascewii*; Завітневич, ibidem.

³⁾ Завітневич, ibidem.

⁴⁾ MS. стр. 93.

⁵⁾ Рукопис обіймає, як сказано, сторін 193. Стор. 1. „О Патріарсехъ доводы, ижъ патріархо(мъ) тоє все привлащено и таковієжъ

Невеличку отсю статтю, непозбавлену певного інтересу передруковуємо на кінці.

В дальшій ряді статей доказує автор, що папа зовсім не є голова церкви, а навпаки — були часи, коли східні патріархи „бискуповъ римски(хъ) судили, о(т)лучали, незлагали и виклинали“, — що папи присвоїли собі „божію и свѣтскую власть... началюлюбіе(мъ), самовластіе(мъ) и самохотѣніе(мъ), гординею и велиречиємъ над всѣ(хъ) возносячи ся“¹⁾ — і по так гарно скомпонованім вступі приступає до найважнійшої часті свого писання, до „правдивого описанія о отступленіи от с(вя)той восто(ч)ной Ц(е)ркви нарицаеми(хъ) юнитовъ“²⁾.

власти папства и титлы приписано, яко и бискупо(мъ) римски(мъ), а во перви(хъ) описаніе патріархін таково е(сть). Патріарха е(сть) Х(ристо)въ живы(й) и од(у)шевленный образъ дѣли и словеса в' собѣ воображающей правду. О якъ велика(а) зацность и повага Патріаршего достоинства“. Так починаєть ся наш рукопис. Як бачимо — се фрагмент із остатньої часті Палінодії. Р. И. Б. стр. 1151. — MS. стр. 1—10: 1) О столиці Ко(н)стантинопольской, 2) О столиці александрійской, 3) О столиці антиохійской, 4) О столиці іерусалим(ь)ской. Пор. Р. И. Б. стр. 1161—1168. — MS. стр. 11—30 „О о(т)ступленіи Рима о(тъ) грековъ и о(тъ) с(вя)той восто(ч)но(й) Ц(е)ркви. Пор. Р. И. Б. стр. 757—780. [маленька зміна на початку]. — MS. стр. 31—33 „Что естъ о(т)щепенство или апостазія и кто естъ апостата вѣри православной“. Коротенька розprávка, якої в „Р. И. Б.“ нема.

¹⁾ MS. стр. 73.

²⁾ MS. стр. 33—34 „О Римѣ“, Р. И. Б., стор. 1168. — MS. стор. 34—47 „И(жъ) патриархове восточныи бискуповъ римски(хъ) судили, о(т)лучали, низлагали и виклинали“, пор. Р. И. Б. стр. 561—670. — MS. стр. 47—71 „О предсѣдателя(хъ) которых на седми вселенски(хъ) собора(хъ) первое мѣстце засѣдали и продковали а и(жъ) на жадно(мъ) соборѣ папе(жъ) римскій не былъ и послове его не продковали“, пор. Р. И. Б. стр. 536—552. — MS. стр. 71—93 „Свѣдѣтельства о(тъ) б(о)-же(ст)веннаго писанія, и(жъ) папе(жъ) старого Рима з властію своею ограниченный естъ“. Такого артикулу в Палінодії Копистенського нема. Нема одначе найменшого сумніву, що се доволі зручна компіляція зроблена з артикулів I і II часті. Деякі часті вирвані живцем з яких будь артикулів без розбору. Прошу порівняти: MS. стр. 75, Р. И. Б. стр. 527, — MS. стр. 76, Р. И. Б. стр. 530, — MS. стр. 91, Р. И. Б. стр. 927, — MS. стр. 92 і 93, Р. И. Б. стр. 712 і 713, — MS. стр. 93, Р. И. Б. стр. 536 [закінчене]. — MS. стр. 93—117 „Правдивое описаніе о отступленіи от с(вя)той восто(ч)ной Ц(е)ркви нарицаеми(хъ) юнитовъ“. Початок (стор. 93—95) відмінний, від стр. 95. годить ся з текстом Р. И. Б. [стр. 1054—1070].

Крім невеличкої статті „О отщепенствѣ или апостазіи“ — автор користувався до тепер виключно Палінодією. Що йно після статті „о отступлении юнитовъ“ стає він більше оригінальним. „Для вѣдомости православны(мъ)“, каже наш автор, „надобно положить присягу апостато(въ) наши(хъ), котороу в' о(т)даніи послушенства и в' принятіи визнанія вѣри бискупови и костелови римскому обовязалися“¹⁾. Се руський переклад звісного ісповідання віри і присяги, яку оба владики Іпатій Потій і Кирило Терлецький зложили памятного дня 23 грудня 1595 р. перед папою Клементом VIII²⁾. Автор вийняв її з анналів Баронія³⁾. „Ото(ж) (и) маєшь православны читателю удивленія исполненную о(т)ступнико(въ) кривоприся(ж)ную апостасію“ — оттак кінчить наш автор свій переклад⁴⁾.

Унія — се богопротивне діло, читаємо даліше... Недурно то зараз після неї чинив загніваний Бог всілякі чуда... Тут і наводить наш автор звісну легенду про переміну вина в воду⁵⁾ та за *Θρηνο*-ом оповідає страшну смерть „герштов“ унії⁶⁾. — Михайло Рагоза „яко умерлый ходи(лъ) и в(ъ) сме(р)ти наглоу десперац(к)иу голоси випущаючи по(д)нялъ“⁷⁾. — Іпатій Потій, „принципалъ виставленія унії строжей при смерти своей настрашилъ и до утѣканія бу-

¹⁾ MS. стр. 117—135 „Присяга о(т)ступниковъ“.

²⁾ Нераз передруковувана істориками унії. Пор. прим. Likowski, Unia brzeska, Poznań, 1896, стор. 403—407.

³⁾ MS. стр. 118 „Ad finem tomi 1. annal(e)s eccles. Baroni(i): Impressum Moguntiae, Anno Domini 1601“. Починаєть ся присяга так: „Найсвятѣйшій и найблагословеншій Ойче (!). Я покорный Іпатій, з ласки б(о)жіей прототроній владимѣрскій и брисскій (sic! brestensis..), естъ в' Руси, русскаго народу, единъ з' посланнико(въ)..." і т. д.

⁴⁾ MS. стр. 129.

⁵⁾ Цікавих відсилаю до прзці д. Студинського п. з. Пересторога, руський пам'ятник початку XVII в., Львів, 1895. стор. 93 і даліше. Звісна річ, що поголоска про се „чудо“ була в сучасній Руси дуже популярна. Пор. ще: Акты южной и западной Россіи, т. II. стр. 245—251., Р. И. Б. т. VII. стр. 1000—1001.

⁶⁾ *Θρηνο*. To iest Lament jedynej ś. Powszechney, Apostolskiej Wschodniej Cerkwie z objaśnieniem Dogmat Wiary... W Wilnie, 1610. [ч. бібл. ім. Оссолінських 11735.], Карта 75—76.

⁷⁾ MS. стр. 132, *Θρηνο*, ibidem.

дучи(хъ) привѣлъ“¹⁾. — „Третього и не послѣдняго заступци уніи — Германа Полоцкого — часто злый духъ честовалъ и сродзе мордовалъ“. — Четвертый — холмський владика (Денис Збіруйський) „з таковою(жъ) яко и звишъ поминенній покутою живота своего доконалъ“²⁾. — Пятый — пінський Гоголь „яко живіе свѣдители посвѣдчають ожершиися горилки з доброю покутою и поправою житя своего шію зломалъ“. — „Шестый а на(й)певнѣйшій фирита(рѣ) уніи Терлецкій поселъ, мужебойство(мъ), вшетеченство(мъ) и инными многими таковыми себе приоздобивши, еще за живота носа на твари позбылъ з дворской хоробы, о чо(мъ) весь луцкій повѣтъ добре вѣдаеть, и подпивши себѣ без вѣдомости други(хъ) душу виригнулъ“³⁾.

„Вѣстна же да будетъ всякому, яко в’ присязѣ о(т)ступнико(въ) по вѣмъ пунктомъ вся противна писанію божественному и Це(р)кви восточной на соборах’ с(вя)тыхъ о(те)цъ, и к клятвам’ подложили“ — оттак кінчить ся отся в кождім разі незвичайно ефектовна статя⁴⁾.

Після „присяги отступників“ слідує статі виняті знову з Палінодії⁵⁾. І тепер автор поділом Копистенського не вважеть ся зовсім, та й з самим текстом поводить ся не конче з великим пієтизмом. За се ідея про непорочність східної Церкви і поганство Риму снуєть ся дальше.

¹⁾ Звертаю увагу на отсю вістку про смерть Потія. Ії, природна річ, в *Θρηνο*-ї Смотрицького нема. [*Θρηνο* написаний 1610, а Потій умер 1613 р.].

²⁾ Доволі драстичне місце в *Θρηνο*-ї наш автор опустил. Про Збіруйського писав Смотрицький так: „Czwarty jeszcze przed tą apostazją (za to, że już zostawszy władzę przeciw swej zakonniczey Regule z żoną ale nie iak z siostrą mieszkał) w kłatwę albo excommunicatją od zwierzchnego Pasterza swego będąc włożony z takową iako u wzwyż mienieni pokutą żywota swego dokonał“. (Ibidem).

³⁾ Звертаю увагу на отсе ближе описане смерті Терлецького. Щоби він „подпивши себѣ без вѣдомости други(хъ) душу виригнулъ“, сеї подробиці не стрічаємо ні в *Θρηνο*-ї, ані в яким иньшій сучасній пам’ятнику. Смотрицький пише тільки, що Терлецький „za drugimi się rozproszył“ (значить: умер), більш нічого (*Θρηνο*, ibidem).

⁴⁾ MS. стр. 135.

⁵⁾ MS. стр. 136—143 „О се(мъ) иже унію и в самой рѣчи ганимо не приїмуєть и о(т)мѣтаєть“, — Р. И. Б. стр. 1112—1117. — MS.

Рукопис кінчить ся „зсумоване(мъ) розныцъ ме(ж)ду ц(е)рвою Восточною и костело(мъ) Римски(мъ)“¹⁾. Безперечно — красшого закінчення від незвісного нашого автора ми не сподівали ся. Бо-ж чи можна було чимсь иньшим закінчити ту філіпіку, як не зібранем усіх тих спірних точок, які від часів Володимира морочили голови всіх „правовірних“? Без сумніву — з огляду на цілу композицію таке закінчене показуєть ся просто чудовим, і се, очевидно річ, сьвідчить дуже корисно про нашого автора. Отсю кінцеву статю вважаємо так важною, що й подаємо на кінці її передрук.

Викази ріжниць між церквою східною і римською належать до найвчасніших наших полемічних статей. Ми бачили вже, що подібний реєстр попадає вже і в найдавнішу літопись... Число тих „ріжниць“ в різних памятках не однакове, в деяких доходило і до трьох десятків, а навіть висше. Знаємо також, що такі реєстри обіймали всякі важні і неважні „ріжниці“. Також зазначив я, що відгомін отсеї „древньої“ полеміки почуємо ще і — в памятках XVII в...

І отсе — відгомін той замітний як раз в кінцевій статі нашого аноніма.

З відкіля-ж він сюди дістав ся? Не вжеж справді зі згаданих памяток „древньої“ полеміки?²⁾

стр. 143—147. „Что за шкода и утрата слушати папежа и костела римского“, Р. И. Б. стор. 1083—1084. — MS. стор. 147—150, Части I, розділу 4, артикул 1. (без заголовку), Р. И. Б. 1081—1083. — MS. стр. 150—151 „Россія якими прави подлежить ц(е)ркви Константинопольской...“ Р. И. Б. стр. 1070—1071. — MS. стр. 151—154 „Право божественное и набытое“, Р. И. Б. стр. 1071—1073. — MS. стр. 154—155 „Право канонное“, Р. И. Б. 1073—1074. — MS. стр. 155—158 „Право ц(а)рское, княжое и королевское“, Р. И. Б. стр. 1074—1075. — MS. стр. 158—163 „О то(мъ) и(жъ) восточная ц(е)рко(въ) заходною о(тъ) ереси очищали...“, Р. И. Б. стр. 560—562. — MS. стр. 163—173, без заголовку. Се без сумніву части II, розділу XII, артикул 8, — Р. И. Б. стр. 932—940. В нашій рукописи початок троха змінений.

¹⁾ MS. стр. 173—193, зн. до кінця.

²⁾ З огляду на се, що заходить велика правдоподібність, що „Зсумоване ріжниць“ нашої редакції була копією первісного тексту артикулу 7, розділу IX, части II, я не вдаю ся в генезу „відгуків староруських полемічних памяток“ у нашій статі... В разі правди-

Відповісти на отей питання не легко, і категоричної відповіді — признаю ся отверто — я не дам. Передовсім звертає нашу увагу тут се, що подібний реєстр „ріжниць“ ми стрічаємо також і у Палінодії З. Копистенського ¹⁾, та що споріднене обох редакцій — значить, Р. И. Б. і нашої, — очевидно. Коли порівняти наш реєстр з реєстром редакції д. Гільтебрандта (у нього заголовок иньший) ²⁾ — тоді побачимо ось які схожості і відмінні. Передовсім реєстр редакції Р. И. Б. обіймає лишень десять ріжниць („артикулів“), в нашій же редакції є їх аж 17, — та й тут треба зазначити, що наш реєстр неповний (остатніх карт бракує). Що найцікавійше одначе при тім — се те, що пята, шеста, сема, осьма і девята ріжниця в обох редакціях ідентичні. Найлекше було б розв'язати отсей проблем так, що ось, мовляв, наш анонім узяв із Палінодії лишень наведених „пять артикулів“, а иньші з якогось иньшого жерела... На таку розв'язку можна би згодити ся, коли б не деякі труднощі, що стоять на перешкоді.

Приглянувшись ближше реєстрови редакції Р. И. Б. (Части II, розділу IX, артикул 7) покаже ся нам зараз, мов би він був неповний. Ми знайдемо там властиво аж 14 „ріжниць“, та в дійсности є їх лишень десять: останніх чотирох лишень заголовки... І не хочеть ся нам вірити, щоб в оригіналі, автографі Копистенського отся стаття була також так убогою, як отсе в „Р. И. Б...“ Знаючи муравлину працю Копистенського, нам не хочеть ся вірити, аби з під його пера могла вийти так недбало написана, просто недокінчена стаття. Одним словом — треба поважно сумнівати ся що до непорочности тексту петербурської редакції.

Не вже ж отже реєстр „ріжниць“ нашої редакції мав би бути копією реєстру затраченого автографу?

Природна річ — відповісти рішучо на поставлене питання було би за сміливо, бо й багато можна навести за і багато против подібної гіпотези. В користь гіпотези промовляла б

вості нашої гіпотези — ся стаття нашого рукопису не була би копією неавісного автора, а креацією Копистенського...

¹⁾ Р. И. Б. т. IV, стр. 780—785.

²⁾ Передійшіи артикулы, презъ которыхъ отмѣну папѣжовъ Римскіи вѣры едності розорвали и схизму въ Церковь Христову впровадили“. Ibidem.

головно отся на скрізь Копистенського манера в аргументованню та полеміці, яка пробивається із кожного „артикулу“ звіту нашої редакції. Негативного боку петербурської редакції вже й не згадуємо... Против гіпотези промовляла би передовсім одна, незначна вправді, однак по моїй думці дуже важна стрічка в реєстрі нашої редакції. Маю на думці згадку про Петра Гугнивого.

Фантастичний папа Петро Гугнивий — се улюблена постанова наших полемістів від найдавніших часів¹⁾. Знаємо, що вже перший літописець страшив правовірних отсим дивом. Можливо, що Петро Гугнивий — се інкарнація всієї погані римського престолу, якою лишень оповивала його уява православних. Як воно-б там і не було — про Петра Гугнивого пише ще зовсім певно в р. 1588 Василь, священник Острожський в писаню „О единой вѣрѣ“²⁾, а навіть у звіснім „Требнику“ Балабановіч можна було вичитати ось таке: „отрыцаеши ли ся вѣри Латинское и суботства ихъ, еже Петръ Гугнивий въ Римѣ уставилъ есть“³⁾ Священник Василій малює нам отього фантастичного папу так: „По многихъ же папахъ бысть папа великаго престола Римскаго Петръ Гугнивий. Сей беззаконникъ отвергъ вѣру христіанскую, а всю Италію возмути и многия ереси злыя насѣя въ всѣхъ Римскихъ странахъ. И попомъ повелѣ комуждо седмъ женъ держати, а наложницъ елика хочеть. И арганомъ и мусикиамъ въ церквѣ быти повелѣ, и бради и лона постризати, и попу и діакону и всякому челоуѣку мужску полу и женску и гипсы и волки ясти. И ина многа неподобная беззаконный сѣй устави, съ единомысленики своими Римляны“⁴⁾. Казочки такі гнівали католиків дуже. „Радъ быхъ вѣдалъ — гнівав ся Потій“⁵⁾ — што то за Петръ Гугнивий? Після апостола Петра, — другого папи, що звав би ся так само, не було... „То щирая баламутня и фалшь спросный, Богу

1) Про Петра Гугнивого у староруській полемічній літературі гляди цитовані студії Попова і Павлова, праці Гергенретера (Photius, Patriarch von Konstantinopel, т. III. стр. 862—869), преосв. Макарія і т. д.

2) Передруковано в VII т. „Русской Истор. Библиотек-и“, стр. 601—938.

3) Ibidem, стр. 220.

4) Ibidem, стр. 795.

5) В „Гармоніі“ (1608 р.). Ibidem, стр. 220.

и людямъ мерскій, отъ непрятелей церкви светое Римское змышленный и въ пекельной кузни ненависти бѣсовское укованый“. Оттак нарікав „принципал“ унії Потій ¹⁾).

В XVII в. — природна річ — православні починають теж стидати ся своєї наївности та неуцтва. Про Петра Гугнивого поважний учений уже не важить ся писати як про конкретну історичну постать... Найкраще бачимо се на Копистенським.

Чи Копистенський не знав сеї фантастичної легенди про Петра Гугнивого? Нема найменшого сумніву, що Копистенський був дуже добре знайомий з староруською полемічною літературою. Аджеж він сам згадує „о Сборнику словенскомъ старомъ рукописномъ, въ которомъ много писмъ собранныхъ есть напротивъ костелови Римскому“ ²⁾). Зрештою про Петра Гугнивого згадує Копистенський таки прямо в своїй Палінодії. Одначе з якою обережністю! Оповідючи на підставі літописи про хрещене Руси, природна річ — згадує також і про „якогось Петра, который костель заходній отъ 4 патріарховъ оторвалъ и всю Италію превротнимъ ученіемъ наполнилъ“ ³⁾). Тільки й усього... По за тим у цілім великанським писаню Копистенського не стрінемо ні згадки про Петра Гугнивого. Не вжеж би він справді призабув отсю легенду „відповідно“ використати? Ні! По моїй думці Копистенський знав дуже добре, що Петро Гугнивий — се фігура фантастична, воювати-ж нею значило-б тільки, що виставити себе на сьміх... От таким то чином Петро Гугнивий виходить у Копистенського лишень анемічним „якимсь Петром“.

Як отже бачимо, згадує Копистенський у Палінодії про Петра Гугнивого з незвичайною обережністю. Тим часом в артикулі 13 „ріжниць“ нашої редакції згадується про нього з повною вірою в його істнуванє... По моїй думці Копистенський чогось подібного був би не написав.

Збираючи до купи все те, що я сказав за і против поставленої гіпотези, думаю, що в кождім разі непорочність звіту „переднѣйшихъ артикуловъ“ петербурської редакції рішучо захитана. Чи наша редакция — оригінальний текст, на се

¹⁾ Ibidem, стр. 220, 221.

²⁾ Палінодія, Р. И. Б., т. IV, стр. 938.

³⁾ Ibidem, стр. 1001.

відповісти категорично годі, ізза браку певного доказового матеріялу. Можливо, що наші сумніви розвіє якась нова, щаслива знахідка... Тут згадаємо лише ще раз, що львівською Палінодією при розборі кінцевого артикулу нашого пам'ятника ми — на жаль — користуватись не могли — з тої простої причини, що у Львівській Палінодії він — опущений.

Зсѣмованѣ рѣзницѣ междѣ цр҃квою Востѣчною, ѿ костѣломъ Римскѣмъ.

Лѣчше бовѣ и не познаты ѿстинны, нежели познѣвшимъ возвратити сѣ ѿ предаѣа ѿ сѣмѣа заповѣды, глѣтъ сѣ: апѣолъ пѣтръ, вѣ послѣа: ѿ. гла: ѿ. Вѣ началѣ самѣ ѿписанѣа розницѣ междѣ цр҃квою востѣчною ѿ костѣло заходныѣ за фѣндаментѣ [обор.] приличныѣ томѣ роздѣлаѣ Гѣаго апѣла пѣвла, которѣ кѣ римляно ѿ пѣрвыѣ предвѣдачи послѣдныѣх, пишѣтъ тѣмъ слова¹⁾. Ѣкривѣет сѣ гнѣвъ вѣжыѣ сѣ нѣсе, на всѣко нечѣстѣе ѿ неправдѣ члѣкѣческѣю, содержачѣй ѿстиннѣ вѣ неправдѣ. Понѣже разсмѣкѣше Бѣа, не ѿакѣ Бѣа прослѣвиша, ѿли блѣгодарѣиша, но ѿсвѣтиша сѣ кѣ помяшенѣиѣх своѣхъ, ѿ ѿмрачи сѣ неразѣмноѣ сѣце ѿх, глѣюще сѣ вѣти мѣдри ѿюродѣша, ѿ ѿзмѣниша слѣвѣ нетлѣннаго Бѣа, вѣ подѣвѣе тлѣнна члѣвѣка. Тѣе Гѣхъ Вѣрхѣвныѣх апѣстѣолъ Пѣтра ѿ Пѣвла слова, есѣли не ѿстинно на нѣхъшныѣх римлянеѣх зѣмылѣсѣ, разсѣждаѣй молѣю; з настрѣпѣючѣх ѿмѣкѣх пѣтъ правди хѣлит сѣ зараз рѣшенѣемъ по тѣсѣи лѣтъ сѣтаны²⁾, прѣлѣстиша сѣ, ѿ ѿмрачиша сѣ, ѿ возвратѣиша сѣ ѿ предѣнныѣх Гѣыми апѣлоами Пѣтрѣ ѿ Пѣвлѣ, [котѣримѣ ѿны тѣщѣтно цѣтѣтъ сѣ] заповѣдѣй, ѿ марниѣми зѣстѣли вѣ мѣдрѣсти своѣй, ѿзмѣнивши Глѣвѣ Бѣжѣю вѣ подѣвѣе тлѣющѣа члѣвѣка Папѣ: а повинѣвши сѣ прѣвѣзѣтой гѣрдѣсти ѣгѣ, ѿко глаѣвъ, с котѣрей всѣ тѣло захѣрило, а с тоѣй хѣрѣби мѣскѣли ѿмѣкѣны вѣлѣкѣйѣ стати сѣ³⁾ ко [карѣта 175] тѣрѣе розниѣмы чѣси, по сѣомъ ѿерѣнимѣкѣ зѣвѣзѣши сѣ, чѣ дѣлѣй тѣмъ бѣлѣшъ розшириѣвши сѣ, смѣкѣютъ на правѣвѣкѣрныѣх ѿмрачиѣвши сѣ тоѣ своѣй вѣлѣдѣ вѣ зѣвѣкѣкѣты. Зачѣ ѣви всѣкѣй самѣй скѣтѣкѣ правдѣ мѣглѣ познѣты, до самѣи рѣчи показѣна тѣхъ ѿмѣкѣх пристѣпѣю.

Ярѣтыкѣлѣ пѣрѣйѣ найголѣвѣнѣишѣй, Ѣ похѣждѣнѣй Прѣагѣ ѿ животѣвѣраѣщаго Дѣа, ѿж Цр҃кѣ Гѣа Востѣчнаѣа, прѣживѣа(ю)чи на словаѣхъ Хрѣѣвныѣх ѿ на пропѣвѣди Гѣхъ апѣолъ, ѿ на ѿкѣслѣнѣю Гѣхъ ѿ Бѣгѣнѣбныѣх ѿцѣ не придаѣе тогѣ слова, ѿ ѿ сѣа, котѣрое костѣлѣ римскѣй вѣажѣлѣсѣа придаѣти, ѿ котѣроѣ придаѣтѣкѣ вѣ четѣврѣтомъ роздѣлѣкѣ з доѣвѣлѣныѣ ѿвѣслѣнѣемъ вѣишѣей писѣнныѣ. Я затѣмъ тоѣй дѣкрѣтъ Хѣвъ, на ныѣхъ вѣ неѿпѣвѣнѣиѣй — сѣомѣ Дѣхъ двѣ почѣтки вѣвѣдачѣй, ѿи всѣй вѣкѣкѣ кипѣлѣнѣет сѣ.

1) Рѣ: гла: ѿ: за: м. [Вѣи цѣтѣты зѣ св. Пѣсьма писѣнѣ на марѣтѣнесѣ].

2) апѣ: ѣ: ѿ.

3) оказѣ (?).

Артыкѣлъ вѣторый: Йжѣ црѣкѣ востѣчнаѣ з самаго початѣкъ ѿ сна вѣжѣа чреѣз Іакова сѣ: апѣла прѣчѣтѣх тайнѣх вѣ кваснѣ хлѣбѣ ѡуживанѣа принѣавши, цѣло хранѣтъ. а костѣлъ римскѣй през александра папѣ ѡпрѣснокъ принѣавши, ѡ тепѣръ вѣ томѣ владѣ зостаѣтъ, ѡ чѣ [обор.] шѣрей к пѣтомѣ артыкѣлѣ свѣдѣтельствѣо писанѣа сѣаго ѣ ѡяснено.

Артыкѣлъ трѣтый: Еѣа востѣчнаѣ црѣковѣ задѣснѣ чѣначи рѣсказанѣю Хрѣтокомѣ: Пѣйте ѿ неѣа всѣ¹⁾, чаши крѣви Хрѣтовой людѣ мирскѣй не корѣнытъ, а костѣлъ захѣднѣй, през Інокѣнтѣа папѣ, кѣлих ѿнаѣлъ ѿ посполѣтогѣа нарѣдѣ, ѡ вѣ стоградствѣ зостаѣлъ. ѡ чѣмѣ ѡснѣ вѣ шѣсто артыкѣлѣ.

Артыкѣлъ дѣ: Црѣковѣ востѣчнаѣ при тайны сѣ: крѣщенѣа, ѡ тайнѣ миропомазанѣа ѡправѣтъ, по преданѣю сѣ: собѣрѣ, а костѣлъ захѣднѣй тѣкъ великѣю таѣмнѣцѣа, чѣдѣ ѣ печѣтъ сѣаго дѣа, без которѣгѣ ѡ тайна крѣщенѣа несоверѣѣет сѣа, ѡкладѣтъ на вѣрмоѣѣе до лѣтъ досконалых, а вмѣсто тогѣа вренѣѣ ѡ солѣю помазѣтъ при крѣщенѣѣ; ѡ крѣѣають не вѣ трѣ погрѣженѣа, но по ѣдѣноцѣи, мѣовачѣи: ѡ тебе крѣѣаю. ѡ ѡных ѿмѣнѣх ѿ сѣаго преданѣа мноѣо. Зачѣмѣ на таковѣх ѡухѣвали ѣ-го собѣра вѣдано ѣ тѣмѣи слѣовы. Всѣа крѣмѣк црѣковнагѣа преданѣа, ѡ ѡучѣнѣа, ѡ ѡзѣбраженѣа Еѣых, ѡ прѣно пѣмѣатных ѿцѣх ѡвновѣѣмаѣа, ѡли по сѣ содѣѣаѣа ѡнаѣема трѣжди.

Артыкѣлъ ѣ. Црѣковѣ востѣчнаѣ ѡ захѣднаѣ до лѣтъ тѣсѣщи ѣдѣного к тѣо разѣмѣкнѣа кѣли зѣ собѣо, ѡж со[ѡ]рнаѣа Хѣа црѣкѣ жаднѣо вѣш шаго²⁾ повѣѣхнаго ѣпѣпа ѡ пѣстира не мѣла ѡ не мѣѣтъ ѡ мѣкѣы не вѣдѣтъ разѣѣѣ³⁾ самаго Хрѣта: тоѣи во ѣ самѣ ѣдѣнѣа ѡѡкнѣшѣю глаѣою ѡ пѣстирѣѣ, конѣцѣ кѣѣкнѣх голоѣных сѣдѣо кѣелѣнскомѣ собѣровѣи ѡлѣжѣати знѣаѣи, ѡ ѣпѣкопѣ⁴⁾ спѣлѣчѣе црѣкѣ Хрѣтовѣ рѣдѣачѣи чѣдѣ до вѣлѣсти ѡ до-стоѣности⁵⁾ ѣпѣпской вѣтѣи рѣзѣмѣѣли, рѣзнѣ меѣжи нѣмѣи вѣзгѣлѣдѣо црѣковнѣо Іѣрѣрѣхѣѣи, а не до спѣрки рѣкопѣлѣженѣа, пѣстановѣив-ши. тогѣа ѡѣставѣчногѣо вѣ црѣкѣи Хрѣтовой разѣмѣкнѣа црѣкѣо вѣ-стѣчнаѣ ѡ до сѣх вѣремѣ ѣ, а костѣлъ захѣднѣй прѣтѣи Еѣѣлѣамѣ

1) ма: ѣ, ѣс.

2) Р. И. Б. IV, стр. 782, ѡнѣшѣго.

3) Ibidem, ѡ мѣкѣи не моѣла прѣчѣ.

4) Тут ѡпущѣно: „вѣзгѣломѣ тайны чѣна рѣвнѣи ѡ за ѡдѣнѣ епѣскопѣ...“ Р. И. Б. IV, стр. 782.

5) „рѣдѣачѣи, ѡлѣ до вѣлѣзѣи до-стоѣности...“ Ibidem.

Гѣмъ, ѿ Єпископѣмъ апѣтоскѣмъ, ѿ канѣнѣмъ свѣдѣлѣнѣмъ — Папѣжа римскаго чинѣмъ повсѣхноу собѣрноюу цѣкви Хрѣстовѣмъ Єпѣпомъ ѿ Пастирѣмъ ѿ сѣдѣнѣмъ всѣхъ сѣдѣчѣмъ, а сѣдѣнѣмъ ничѣмъ не подлѣглихъ чинѣмъ. а то за нѣвѣмъ ѡное стѣе старожитности неслѣханными ѡхвѣлами, єдностѣмъ¹⁾ папѣжскими ѿдѣчи, вѣ чѣо папѣжове цѣкѣ [обор.] Хрѣтѣмъ разбѣзнили ѿ сѣхизмѣмъ захѣднѣмъ цѣкви ѡ вѣстѣчноу справили. шѣстѣмъ на пѣтѣмъ ѿртикѣмъ слѣжачѣмъ ѿ семѣмъ вѣводѣмъ в роздѣлѣмъ зѣ: ѿ: ѿ ѿ.

Артыкѣмъ зѣ. По тѣмъсѣмъ лѣтѣмъ, ѿ нѣдѣтоу цѣковѣмъ захѣднѣмъ всѣмъ сѣдѣмъ вселѣнскихъ собѣрѣмъ канѣны прѣймѣвалѣмъ²⁾ ѿ всѣмъ во всѣхъ собѣрѣмъ ѡхвѣлѣмъ длѣ ѡживѣнѣмъ ѿ постѣроги вѣ кнѣгахъ ѡпѣсѣмъ мѣлѣмъ³⁾, тѣмъ ѿко⁴⁾ ѿхъ тѣпѣрѣмъ ѿ прѣдѣтѣмъ всѣгда прѣймѣвалѣмъ⁵⁾ прѣймѣетѣмъ, ѿ ѡписѣнѣмъ мѣлѣмъ цѣковѣмъ вѣстѣчноу; а днѣсь захѣднѣмъ костѣлѣмъ нѣкѣторѣхъ канѣнѣмъ, тогѣ четѣвѣртѣмъ⁶⁾ собѣрѣмъ вселѣнскаго не прѣймѣетѣмъ, ѿ вѣ кнѣгахъ скѣмъ не потрѣбѣтѣмъ⁷⁾ ѡживѣнѣмъ ѿхъ ѿхрѣнѣнѣмъ, алѣмъ прѣз самѣмъ вѣстѣдѣмъ кнѣгѣмъ профѣновѣнѣмъ вѣписѣнѣмъ вѣтѣмъ зѣоставѣмъ, мнѣмъ ѿхъ вѣ стѣе старожитности неѣдѣмъмъхъ дѣкрѣтѣмъ⁸⁾ вѣ мѣкѣсто канѣнѣмъ монархѣмъѣмънѣмъ папѣжскѣмъ вѣзнѣслѣстѣмъ⁹⁾ слѣжачѣмъ, покѣтѣмъ навѣмъмъшлѣмъшѣмъ. Прѣз чѣтоу папѣжѣмъ Цѣкѣмъ Хѣмъ разрозниѣмъ ѿ старожитныхъ собѣрѣмъ ѡхвѣлѣмъ знѣважѣнѣмъ, а новѣтѣмъхъ дѣпѣтѣтѣмъ¹⁰⁾ змѣшлѣнѣмъ Цѣкѣмъ захѣднѣмъ ѡ вѣстѣчноу прѣврѣли ѿ сѣхизмѣмъ справили.

[карта 179]. Артыкѣмъ зѣ. Вѣстѣчноу цѣкѣмъ ѿ захѣднѣмъ ѡпѣсѣнѣмъ грѣхѣмъ вѣнѣмъѣмъхъ, дѣшѣмъ з сѣгѣмъ свѣтѣмъ зѣйшлихъ за мѣлѣтѣмъми цѣковѣмъмъ ѿ лѣтѣрѣмъѣмъ ѿ ѣмъмъжнѣмъ дѣющѣмъ сѣмъ знали ѿ визнѣвалѣмъ, а ѡгнѣмъ¹¹⁾ матѣрѣмъѣмънѣмъ нѣкогѣмъ не знали ѿ тѣпѣмъ не знѣетѣмъ вѣстѣчноу цѣкѣмъ, прѣз кѣторѣмъ вѣмъ дѣшѣмъ чѣстѣли сѣмъ, а захѣднѣмъ кѣ-

1) „и диктатами...“ Ibidem, стор. 783.

2) В рукописѣ: „прѣймѣвалѣмъ“.

3) В рукописѣ: „мѣлѣмъ“.

4) Р. И. Б. IV, стр. 783, такъ какъ.

5) В рукописѣ: „прѣймѣвалѣмъ“.

6) Р. И. Б. IV, стр. 783, „второго и четвертого“.

7) Ibidem, „не про потрѣбѣмъ“ (?)

8) Ibidem, „диктатѣмъ“.

9) Ibidem, „вѣнѣслѣстѣмъ“.

10) Ibidem, „диктатѣмъ“.

11) Опущено: „чѣрѣзъ кѣторѣмъ вѣмъ дѣшѣмъ чѣстѣли...“ Р. И. Б. IV, стор. 784.

стѣлъ з' оухва́ли па́пѣжской зна́етъ ѿ визнава́ѣ: през чѣѡ ѡ' восточ-
нихъ разлѣче́ны бывше, сѣхизмъ в' црѣкѣ Бжѣю в'провадилъ, ѿ себе
нею зарази́лъ, ѿ великѣю роспѣстѣ в' людехъ своево́л-
ныхъ спр́авилъ, ѡ чѣѡ шири́ей в' дѣ: а: писа́н¹⁾.

Иртыкѣлъ ѱ. Ёѣла восточнаа црѣковъ ѿ захѡднаа по²⁾ тѣ-
саци лѣтъ чѣтиры по́сты прѣ чѣтирма праздникома ѡвхѡдити
сѧ звѣкли, ёдинако соблюда́ли то ё: ёдинъ по́стъ прѣ Рожде-
ство́ Хрѣовѣ, дрѣгий прѣ Вокрѣсѣнѣ́е Хрѣовѣ, третѣй по соше́-
ствѣй ё: дхѣа, по сѣыхъ апѣолъ, чѣвертѣй по к' прѣвѣражѣнѣю
Гднѣю, ѿ к' Оуспѣнѣю Прѣой Бѣн. тѣй всѣ чѣтири по́сти ѿ днѣсь
Црѣкѣ восточнаа по ѡвѣнковѣнѣю соде́житъ ѿ соблюда́-
етъ³⁾. п захѡднѣй кѡстѣлъ тѣла по́сты [обор.] оу́ничи жи́лъ
ѿ рѣнѣлъ⁴⁾. Любо то щитѣ́ сѧ⁵⁾, же великѣй по́стъ по́стѣтъ,
ѡбѣче в нача́лѣ по́стѣ своево́лѣтъ ѿ двома дѣами
по́ розорѡютъ к' вѣторѣкъ заговѣ́кѣаю⁶⁾ ѿ не нахѡда́т
сѧ по́стѣчѣй, а ѡсовѣли́ве богѣтѣй ѿ прѣлѣжѡнѣй, во ёднѣ ма́са
ѣда́тъ, а дрѣгѣе рѣбѣ⁷⁾, ѿ винѡ пѣютъ, чѣѡ вѣдѣне не ё по́стъ,
ѣлѣ прѣстѣпство, ѿ зѣкалчѣе по́стѣ. до тогѡ сре́дѣ не
по́стѣчи, сѣвѣѡтѣ ѿ вѣлѣй змѣслили⁸⁾, през чѣѡ сѣѣ ѡ
восточнѣа црѣкѣ розрозни́ли ѿ сѣхизмъ в'провадѣли — ѡ чѣѡ шири́ей
в' ёѣ розд.

Иртыкѣлъ ѱ. Восточнаа ѿ захѡднаа црѣкѣ по всѣ прѣйшлѣе
кѣки та оу́чи́ли ѿ визнава́ли, же ёѣко справѣдливѣхъ дѣи доско-
на́лой запѣти вѣдѣлѣгъ оу́чинѣкѣ своихъ не прина́ли, та ѿ грѣшнѣи
доскона́лой мѣки⁹⁾ за сѣлѣи своѣи оу́чинѣки не прѣймѣю́тъ¹⁰⁾,
ѣлѣ тѣ ѡвоѣи стѣти сѧ ма́етъ з дѣрѣтѣ справѣдливѣго сѣдѣи, во
вѣторѣе прише́ствѣе Хрѣовѣ, по стра́шнѣ сѣдѣ. тоѣ црѣковъ восточ-
наа ѿ днѣсь та́ко ѿповѣ́детъ, а захѡднѣй кѡстѣ оу́читъ, ѿж тоѣ
ѡвоѣ ви́конанно ё, през чѣѡ розѣва́нѣе в' Црѣкѣ бжѣой поднѣсѣи,

1) Розстрілене опущено в Р. И. Б. IV, стор. 784.

2) „надѣ“. Р. И. Б. IV. 784.

3) „вѣ звѣчаю маѣтъ ѿ захѡвѣтъ“. Ibidem.

4) „зневажнаѣ ѿ откинѣлъ“, Ibidem.

5) щитѣ́ сѧ“. Ibidem.

6) Розстріленого нема в Р. И. Б. IV, стор. 784.

7) „рыбы розмѣитѣи вѣдѣтъ“. Ibidem.

8) Розстріленого нема в Р. И. Б. IV, стор. 784.

9) Р. И. Б. IV, 784, „доскона́лого карма“.

10) Ibidem, „не ѡтнесѣи“.

схизмъ свѣѣ [карта 181] ѿ восточноу оучиніаѣ, ѿ в' нѣй заста-
ѣтъ, ѡ чо́ доскона́лей роздѣлаѣ ѡі, прѡти в' пѣвсей части зро-
змѣѣ.

Артыкѣла ѿ. Ѡмѣна календарѣ, котораа межи всѣми на-
ро́ди з костѣла римского оу́родивши са тѣрвацію справн-
ла¹⁾. а нж в роздѣлахъ вѣи ѡписанныхъ, ничто не ѡписало са
на схизмъ календарнѣю: то зде ѡ писаніа вѣѣственнаго в крат-
цѣ воспоминаѣ. Первіе пересторогѣ ѿ вѣа през мѣдрца поданнѣю
привождѣ, котораа та ѡписаннаа. Не прелагаѣи предѣлаѣ вѣчныхъ,
іаже положиша ѡцы ткоѣ²⁾. И Гда самаго в' том' ѡстеригаю-
щаго: Нѣсть ва́ше ра[з]мѣты вре́менна ѿ лѣта, іаже ѡцы поло-
жи в' своѣй ѡбласты³⁾. Святѣхъ причинѣ Сѣи ѿ Бѣно́сныи
ѡцы тѣи на первомъ вселѣнскѣ собѣри дхѣ стѣи в' никѣи собран-
ныхъ, оуставили пасхалію ѿ лѣнное течѣніе, влюдаще ѡпасно ка-
но́на Апѣлскаго речѣннаго⁴⁾. Іаже ктѣ Сѣпкѣ, ѿли Пресвѣтерѣ, ѿли
Діаконѣ: Сѣи дѣ пасхи прежде вре́мены со Іоудѣи празднуѣтъ,
да ѿзвѣржет са, ѿ прѣ. Бѣгодатію вѣію ѿ дѣйствиѣ сѣаго дхѣ,
сѣи ѡцы; на ф ѿ в: лѣта ключѣ [обор.] пасхаліей составиша,
нж за ѿго ѡбраценіемъ, апѣлское правило в' цркви восточноу цѣ-
ло соблюдаѣтъ са. Іа костѣла римский ѿногда предъ жидѣи ѿног-
даж со жидѣи празднуѣтъ пасхѣ. оу́рочи́стѣи свѣта всѣи десѣтма
денми помкнѣлаѣ, а тоѣ растерзаніе справѣи рокѣ ѿ воплощеніа
сѣа вѣіа ѡфѣи, а старѣа калѣдарѣ бо́лшъ тѣсащи заживши,
котѣи то нѣвы ѿ тепѣрѣ безъ старѣаго ѡвѣйтѣса не мо́же, іако
то Пахѣ хрѣіанскѣю аще ѿ неволею чѣсто кротѣ подлѣгѣ старѣаго
праздновѣти мѣситѣ; по істиннѣи вѣщѣ іаствѣнна ѣ, нж, всѣако
ѿ ѡнюдѣ нѣвыи календарѣ ѡвѣдѣннѣи, то́кмо згвалчѣніе свѣтъ,
незѣдѣ ѿ звѣдѣи творѣчѣи, а тоѣ аще бы ѿ подлого рѣзмѣ оу-
дѣвно разсѣдитѣ. Ёсли сѣихъ великиѣ ѡцѣ со всегѣ свѣта собран-
ныхъ' постановленіе естѣ важнѣише та презъ мнѣаго лѣтъ вре́ма
не ѡмѣннѣи старѣжитѣнѣстію свѣтаѣще са, ѿ всѣхъ хранімо ѿ со-
блюдаемо: чи ли тоѣ, что Григѣріи папѣи гѣ: со своѣи єдино-
мѣслиники ѿ похлѣвѣи — в' наша оу́же лѣта вѣмислиаѣ нѣвыи

¹⁾ Подібний вислів стрічаємо і в 10 артикулі Р. И. Б., т. IV, стор. 785: „Межи всѣми народами тѣрвацію справилѣ“. Впрочім обі редакції не подібні.

²⁾ Причѣ: ѿ: кѣ.

³⁾ дѣа: ѿ: а.

⁴⁾ правѣ: з.

календа, котóрый прáво цр́ковны́, Бгѡм' неѣны́ (sic!) и прѣдá [карта 183] нѣю сѣыхъ ѿцѣхъ протѣвныи ѣ; ꙗ́ко и́сполнати сá на ныхъ пр́рчествѣ дани́ловѣ¹⁾: и́змѣнѣтъ времѣна и законъ и беззаконнѣющіи завѣтъ навѣдѣтъ с прѣлестію и ѡсквернѣтъ сцѣннаа. Ѿ тѣ овѣширнѣе в' православно́ писанно ѣ. краткости мѣще даючи, и́ншое ѡставѣю, а сѣе знáменіе лѣшаго рáди и́звѣстїа ѡ старѣ, и́ж многіе цр́ства и кролѣвства, котóрин и наро́ди ѡ нево́ли папежскїа свобѡдни, старій держáтъ.

Ятрыкѣаъ аї. Ѿмѣна Гѣой Лутѣргїи, в' котóрой тѣ знаменитаа и вели́каа тайна сквершáет сá и кромѣ оу́живанаа той правдивой сѣыни — сѣстиса не возмо́жно, сократѣвши ко всѣ, мшѡю називáютъ, котóрую гдѣ хотáтъ ѡправѣютъ, и в' домахъ, гдѣ и пси прохѡжáют сá; и при ѣдінѣ ѡлтарѣ колко мшїи прѣвѣтъ, или ѣдінъ трѣ рáзѡ мшїи слѣжїи, а тое телефѡрїѣсѣ ѣ па́пѣж вѣмислиа, ꙗ́ко би тѣ творѣщи з рáдости, же Хѣ наро́дїа сá, з многими и́ными вѣмислами, в' нечистѡтѣ и в' оу́падкахъ слѣжѣ, и свѣтскїхъ по правилѣ не ѡлѣчаютъ, за чї схи́змѡ оу́чинивши всегда в' нѣй зостаю́тъ.

Ятрыкѣаъ вї. [оборот.] Ѿмѣна всѣхъ ѡныхъ старежїтныхъ церемѡній цр́ковныхъ, то ѣсть всенѡщныхъ ѡправѣхъ, котóринхъ ко ѡставѣ положенно през гѡдъ ѡправѣти ѣи, а повсе́днѣныхъ днѣи полѡнощници, оу́трени, часы, междочáсїе. Вечѣрна, пáвечерна, котóрин вси повїнны ѡправѣти сá ѡвственно, а не потáемне, кѡпно — с посполитїе наро́дѡ. Бо прáвила сѣыхъ и Бгѡнѡсныхъ ѿцѣхъ, и оу́ставѣхъ цр́ковныхъ, пѣ ѡлѣченїе презирáющихъ, прáвило цр́ковное росказѣ мѣкти. А костѣлъ римскїи не тѡ́кмо в повсе́днѣвнїа днї, а́ле и в' и́ли и свѣта мїрскїхъ лю́дѣи зо всегѡ визво́лает' разкѣ ѣдінїа мшїи. Чтѡ́же ѡ мїрскїхъ рекѣ, и мнимїи дхѡвнїи мáлозміи́шенное набожѣнство держáтъ, и скѡко ѡ́лмѡ ѡправивше все ѡкидáю, ꙗ́ко то вгѡсгѡдїиый часослѡ. ѡ́лмѡ по колкѡ на днѣ, ѡ́ктѡнхъ, Гѣы дхѡ през бгѡнѡсныхъ ѿцѣхъ составленныи, ѡмѣтáют сá. Минїи на вї мѣи — днѣи тѣе ко́ждого днѣ: Гѣ́ким' празди́комъ, Бгѡрѡдичны́, Апѣлскї́, Гѣ́ителскї́, Мѣ́нческї́, Прѣ́вны́ и всѣм' ѡвще сѣым' — по двá канѡны, и по трѣ, на всѣ́къ днѣ, в' котóринхъ трѡпарѣи [карта 185] по тридцáти и вѣщи́ше бивáетъ, со Ирмосáми и кáтáвѣсїами. Триѡ́днои оу́трени над стѡ и двáдесáть стыхѡ ѡправѣет сá, а и́ный канѡнъ в' трїѡ́ди пѡстной сн стыхѡ вѣнѡсáчїи [в' четвѣ: ѣ нѣи пѡста], а́ле и ѡ тыхъ

¹⁾ дѣ: гѣ: аї.

вѣдоуновѣннѣхъ книгѣхъ трѣхъ по́стной ѿ цвѣтной годѣтъ сѧ
вспомнѣтъ, ко́торѣхъ ко́стель рѣмскѣй ѿпѣлъ, не имѣе до того
ѿ моле́нѣ, не зна́е ѿ ѿныхъ ѿбширныхъ ѿпра́ црковныхъ, ко́торѣхъ
подробнѣ ѿпи́свати не знесѣтъ кни́жица сѧ. на ѿста́токъ ѿсти́н-
нѣ прѣдсозна́ти, же пра́вило Црковное—ко́стельнѣ ѿко́ сѧнце тѣ́нь
преви́шае, ѿ чо́ доста́тнѣе в' ѿ роздѣлкѣ ѿбра́щенѣи.

Ярты́кель ꙗ́. Впрова́же в' ко́стель свѣ́тской мѣ́зѣи, ѿга́-
нѣ, скри́покъ, пи́цаль, мѣ́танѣ, бѣ́нѣ, ѿ трѣ́вѣ, ѿ ѿныхъ того́ж
ро́да корѣ́мныхъ ѿ скоморо́скихъ дѣ́лѣ, дѣ́лѣ ра́цѣи (?) ѿ ѿныхъ
розма́йныхъ ви́мѣсловѣ, в' ко́торѣхъ не то́кмо ѧ́вы блго́воли́лъ бѣ́тъ,
ѧ́ле ѿ не́навѣ́дитъ того́ всего́, — по свѣ́дѣтельствѣ (ѿ́лскомѣ¹⁾).
Го́ре вѣ́ смѣ́ющѣи сѧ, ни́къ ѿко́ возри́дае́те ѿ воспла́чете, а чо́ за
сокрѣ́шенѣ сѣ́нца з мѣ́зѣи [обор.] то́кмо смѣ́хъ ѿ ра́дость без-
чи́нна, на чо́ пи́санѣе сѣ́тъ стѣ́жаю то́и ви́водѣ. Го́тъ ѿ ѿ́вѣнъ
Злато́ѣ в' марга́рѣи, в' сло́вѣ ꙗ́, ѿ ажѣо́учите́лѣхъ пи́шетъ ты́ми
сло́ви²⁾. Го́стаѣи ѿ мене́ шѣ́мъ пѣ́сней твоѣхъ, ѿ ѿ́лмѣ ѿ́рганъ
твоѣхъ не посла́шаю, но чо́ глѣ́ютъ та́жко́сѣ́дѣи, ѿже ѿщѣ́е ѧ́жа,
ни́къ сѧ́ютъ злѣ́е еже́ глѣ́мити сѧ, чо́ злѣ́о тѣ́ора́тъ гѣ́сли, ѿ
прѣ́чиѣ глѣ́сѣи сосѣ́дѣи. Го́ послѣ́днегѣ не смѣ́слѣва, ѿ ѧ́сѣ́ваго
о́у́мишлѣ́нѣ дѣ́вола — ро́е любѣ́дѣ́нѣи, развращѣ́ннѣи, сѧ́ глѣ́ви
возда́е́тъ. Прѣ́тъ бо блѣ́ка повсю́дѣ заповѣ́дае́тъ, всѣ́ко не мѣ́сти-
ти сѧ ѿ не глѣ́мити сѧ хрѣ́ѣанѣ, а ты глѣ́ши, ка́ж па́кость ѿ
се́гѣ. Лю́бите глѣ́ющимъ сла́дкое го́рко, а го́ркое сла́дко, ѿ полага́-
ющѣи свѣ́тъ ко́ тмѣ́, ѿ тмѣ́ ко́ свѣ́тъ; прелѣ́сти́ша бо сѧ не нака́-
за́нѣи всѣ́ко ѿ сѣ́гѣ пи́санѣи показѣ́ти не мо́гѣтъ, еже́ хрѣ́ѣа́-
нѣмъ подо́бае́тъ тѣ́орѣ́ти, сѧ́ ѿбрази́ ко́мѣ́ своѣ́ми сѣ́тѣ́ми,
ложѣ́ми о́у́мишлѣ́ми. Ре́кътъ римля́нѣ, ѿж в' кни́зѣ сѣ́го дѣ́ла
ѿ́лмѣ́ роска́зѣе́тъ мѣ́зѣи о́употребля́ти. на то́е в' кра́тцѣ́
Го́тъ ви́кладѣи покла́даю. В' прѣ́до [карта 187] сло́кѣи ѿ́лти́рѣ
та́ стоѣ́тъ. Нача́нае́тъ сѧ ѿ́лти́рѣ кра́сенѣ со гѣ́слѣ́ми. То́лкѣ́:
ѿ́лти́рѣ ѿ о́у́мѣ́, гѣ́слѣ́ — то́: мѣ́сли. Го́рѣ́ны — то́: пѣ́рси.
Го́рганъ — то́: разѣ́мѣшлѣ́нѣе до́брое, ѧ́ко в' бѣ́гѣ. Ти́панъ — то́:
ѿбрази́. Глѣ́, трѣ́ва — то́: го́рло, ѿ прѣ́. та́ ѿ́л: рѣ́и. Хвалѣ́те
ѧ́го в' глѣ́сѣ́ трѣ́вѣ́, сѣ́рѣ́: трѣ́ви висѣ́чаѣ возгласѣ́те пою́ще бѣ́а.
Хвалѣ́те ѧ́го в' ѿ́лти́ри ѿ гѣ́слѣ́хъ. ѿ́лти́рѣ ѿ о́у́мѣ́, а гѣ́сли
ѧ́зыкъ, — тѣ́ми бо члѣ́кѣ́ сла́витъ бѣ́а. Хвалѣ́те ѧ́го в' стрѣ́-
нахъ ѿ ѿ́рганѣ́хъ ѿ кѣ́мѣ́лѣ́хъ, сѣ́рѣ́: вѣ́юще в' пѣ́си с пла́че́ вѣ́-

1) ѧ́с: ꙗ́: ѧ́.

2) ѧ́мѣ́ ꙗ́: ꙗ́.

лїи поіюще вѣла ѿ прѣдъ. аще бы кто еіше на то вѣкладѣ не преста-
валъ, приведе ѿ знаменїишїхъ, Ісїдора сѣаго. Хвалїте егѡ в' тым-
панѣ ѿ лицѣ ѿ ѡрганѣхъ ѿ в' стрѣнахъ, рече Ѳалломоуѣвецъ не ѡ
мѣди звннѣщїи ѿ ѡрганѣхъ прелїцѣющихъ, вѣжественнаѡ повелѣваѡ
пѣты пѣсны, — но тымпанѡ на свою плѡть скончаваѣты. Завѣ-
щевѡ никоѣго же ѿмѣще страстнаго движенїа, но мѣртвїи, зѣм-
ними сѡще оудеси (?) Аѿ каже согласнаго црковнаго солїчества
їщеть ѿ стрѣнъ, іаже в' на чѣкста — знаменуетъ ѡ ныхъ же
смїслѣ іазыка в' брацѣ сѡ [обор.], ѡрганъ же весь ѡкрѣтаетъ сѡ
члѣвѣкъ, вѣооугоденъ ѿ члѣвѣкъ прилїченъ. ѿ ѿнїи стѣхъ свѣ-
дїтелѣва рѡди невмѣщенїа ѡставляю, а на тої вѣводѣ ѿ же в'
старѡ законѣ мѣзыки были, то вѣ тѣ спѡсѡбомъ ѿ ѡфѣкръ ста-
розаконнїихъ держати сѡ, кождѡ ѿ козлѡ ѡфѣкрѡвати ѿ палїты. аще
же тоѣ ѡвѣрженно, то пѣвне ѿ мѣзыки, котѡрїе нема тѣснѡчнѡгѡ
рѡкѡ през петра гѣгнївогѡ, пѡпѡ рїмского, в' костѣлѣ в'проважен-
но, а по свѣдїтелствѣ кроїнїкара вѣлскаго, котѡрїи пишеть лї
рѣа, же вїтѣлїанскѡ пѡпѣж оустѡвилъ в' костѣли ѡрганы. ѿ не ѡ
Хрїста, ни ѡ апѡлѡ, нїже ѡ вѣнобснѣхъ ѡцѣ ѿ в' перѡ костѣлѣ
та много сѡ лѣтѣ не были, понеже не сѡтъ важны, але ѡрїненны.

Яртыкѡвѡ дї. Знаменїе крїа на сѣвѣ ѿзѡбражають развра-
щенїе пѡтмѡ персти, ѿ перѡїе на лѣвое плечѡ, потѡ на правѡе кла-
дѡтъ, ѿ єдинїи перстѡ на сѣвѣ крѣтъ ѿзѡбражають, іакѡ мо-
нодїлїтанѣ єретїици, ѿ на зѣмлї крѣтъ начертѡють ѿ цѣлѡїѡ,
а потѡ ногѡма попірають. Чтѡ все прѡтївно писанїю вѣжествен-
номѡ, ѿ самѡѣ Распѡтїе Хѣѡ ѿзѡпако [карта 189] ванно в' влї-
кїи пѡстѣ Рапѡтїе крїють ѿ не клѡнаютъ сѡ, аж до пѡтка велї-
каго. Потѡ лицемѣкствѡюще вычѡютъ сѡ, ѿ многїе ѿнїе вїмїсли
прѡтї писанїю сѡмомѡ тѡрѡтѣ ѿ срамлѡютъ сѡ на сѣвѣ крїа Хѣѡ
носїты ѿ в' мѣсто тогѡ агнѣскї іакїесъ з вѡскѡ носѡтъ. В' чѡмъ
кѣсѣ сѡнїзмѡ сѣвѣ ѡ цркви оучїнїиши ѿ в' ней зѡстають, ѡ чѡмъ
достѡтнїке писано в' роздѣлкѣ дї.

Яртыкѡвѡ єї. Рознїца в' ѡбразѣхъ, з дрѣва вѣтѣсанныхъ, бал-
ванѡми, котѡрїи сѡтъ прѡтївнїи писанїю сѡмомѡ. Хѣ спѣсѡ нїшѣ
сѡ оуказѡлѣ спѡсѡвѣ, когдѡ на ѡбрѣскѣ лицѣ своѣ ѿзѡбразїлѣ.
Сѣшї апѡлѡ ѿ євѡлї лѣка на тѡвѡлїцахъ намѡлїѡвалѣ. Сѣшї
Сїлѣвѣстрѣ пѡпѣж црїю константїнѡ апѡлѡ ѡбразї на тѡвѡлїцахъ
оуказѡлѣ, ѿ на собѡрахъ не оузнѡли сѣшї, а на шѣстѡ собѡри ѿ
агнїцѣ Хѣѡ ѡбразѡ сѣшї ѡцѣ малїѡваты запрѣтїли. А костѣ
рїмскїи не тоѣмо же тоѣю чѣстїю, котѡра самѡмѡ Бгѡ налѣжитъ,
ѡбразѡ клѡнѡти сѡ роскѡзѡветъ, але ѿ мѡцѣ ѿ ѡпшѣнїа грѣхѡ
прїпїсѡветъ, іакѡ то д-ї сїдѣтѣсѣ пѡпѣж молїтѡвѡ нѣ [обор.] акѣ-

юсь зложивши прѣ ѿбразѡ Панны мѣри к' сѣнци малѡванной, з' ѿпѣсгами на лѣтѣ одинацать тѣсачей мѡвити приказалъ. Тѣже ѿ Александръ шестѣй папѣж дрѣгю той подобноу написавши Рѡкъ ꙗсѣ ко оуживаню людскомѡ подалъ ѡбѣщючи ѿ запѣне твердачѣ, иже гдѣ тѣю молѣтѡв ктѡ три рѣзи прѣ ѿбразѡ стѡй аны ѿ панны марѣи ѿ еѣ первороднаго сѣа вѣдетъ читати, на дѣсать тѣсачей смертѣльных грѣхѡ, а на дванадцать тѣсачей повсѣднѣвныхъ грѣхѡ ѿпѣстѡ достѣпнѣтъ. тѣтъ до оудивленѣа прихѡдитъ великомѡ ѡшѣканю послѣднихъ римскомѡ костѣлови, к ѡковѣхъ заводѡхъ мѣрныхъ зостають, на тѣѣтнѣа ѡбѣтници папѣжскѣа надѣюще, роспѣсною дорогою единакъ дрѣгю оупережѣтъ до чѣстѣхъ спѣшачѣ сѡ. За чѣи не ѡ томъ е рѣ, але ѡ розности междѡ ѿбразѡ на таблицѣ малѡваннѣи ѿ междѡ вѣтѣсаннѣи балванѡ. През что сѣхизмѡ костѣлъ римскѣи прѣналъ ѿ в' ней зостаѣтъ не ѡстѣпно.

Прѣтыкѡлъ ѿ. Иже покаѣнѣ дѡа ѿпѣстѡ грѣхѡ знебѣженно, котѡрѣи всѡкъю своѡлою [карта 196] ѿ роспѣсности к' людѣхъ спѣравили, а найперѡй лѣтѡ мѡлостивѡе Бонѣфѣацѣшъ ѿ. вѣмислѣа рѡкъ ꙗсѣ [взѡвши приклѡ ѡ мѡйсеѡ] потѡмъ климѣнскъ ѿ ѿ на лѣтѣ ѿ, а потѡ сѣѣтѡсѣ ѡ ѿ Александръ, ꙗко ѡ не вишѣи, ѿ ѿнѣа мнѡгѣе папѣжѣе подѡлѣгъ оуподѡванѡа своѣго вѣмислѣа мѡлостивѣе лѣта ѿ ѿпѣсти; През котѡрѣи кѣи на собѡрахъ сѣѣми ѡѣы оустѡавленнѣа покѣти ѡринѡли, а розмнѡжили вѣдѣи, ѿ ѿнѣа тажкѣа грѣхи, же не тѡкѡмо скѣтскѣи, але ѿ мнѣмѣи дѣхѡвнѣи за ничтѡ все мѡють; ѿ в нечѣстѡтѣ мѡи ѡправѣѡ, а тѣхъ всѣхъ грѣхѡ през кроплѣнѣе водѡю сѣѣ зѣѣти розмѣѣють. Але ѡтѣи не таковѣхъ спѡсѡвѡ в' покаѣнѣи заживѣали ꙗкѡ ѡтѣи апѡлѡ пѣтрѣ слѣзѡми ѡчѣстѣа сѡ, мѡрѣа мѡаилини ѿ мѡрѣа егѣпетскѣа, црѣствѡѡщѣи прѡрѡкъ Дѣдѣ, Ахѡвѣ, Мѣтарѣ, Разѡйникѣ, Вѣднѣи сынѣ ѿ ѿнѣи мнѡгѣи во сѣѡмъ постѣ знайдѣючи сѡ, котѡрѣе прѣ бонѣфѣацѣшѣе непѡтребѡа(ли) мѡлостивѣихъ лѣтѣ, а затѣи вѣполнѣаѡт сѡ на папѣжѣхъ ѡнѣи словѡ, же за тѡе хранилища ихъ [обѡр.] ѿполнѣннѣи ѿ самѣи оутѡлѣстѣша з скѣвернаго приѡѣтѣкѡ, котѡрѣи с того оумнѡжаѣт сѡ.

Прѣтыкѡлъ ѿ. Костѣлъ римскѣи свѣтскѣи дѣхѡвнѣи, то ѣстѣ пѣвѡнѡ, заѡронѣѣтъ жѣнѣ ѿмѣти, а подѡбѡжници пѡзѡлаѣтъ. а апѡлѡское прѣданѣе таѡѡѡе ѣ, ꙗкѡ пишѣтъ ѣ апѡлѡ Пѡвелѣ к' тѣмѡдѣю¹⁾. Подѡѡѣтъ ѡпѣпѡ вѣти непѡрѡчнѡ, единаѣа жѣнѣ мѡжѡ,

1) пѡла: ѡ: гла ѣ.

Б҃га ѿ товаришѣ своихъ четирѣхъ^ѣ переднѣйшихъ аг҃лѣѣ, которіи сѣтъ : Михайлѣ, Гавріилѣ, Оурыилѣ, ѿ Рафаилѣ, ѿбразѣ четирѣхъ Б҃гѣйшихъ Патріархѣѣ ѿ чинатѣ тое в' чѣѣ сѣтъ поставлѣнны, что не давними часы стало сѣ, иж митрополитѣ михайлѣ рогазд (sic!), з патмѣ епѣкопами матки своей Востѣчной Цркви ѿ четирѣхъ Патріархѣѣ ѿстѣпѣли ѿ зостѣли апостѣтатами ѿ ѿщепѣнцами, а за ѿпадѣ- [обор.] нѣѣ ѿхъ ѿ цркви ѿ вси правила црковны ѿ правѣи — не правими стали сѣ, а неправѣи правими, ѿ такѣ не шѣрачи сѣ, свѣшне оуважѣти ѿ знѣты, иж правдѣве костѣла латинорѣмскихъ грекове ѿ рѣсь патріархи пѣстыра своего природнаго послѣдний ѿщепѣнцами ихъ, ѿлѣ апостѣтатами титѣлѣютѣ за тое самое, же ни до единаго не склонѣючи сѣ, истинною самою при Хрѣтовой наоуцѣ ѿ Б҃гѣхъ^ѣ егѣ всѣхъ, на конѣць ѿ прѣдковъ латѣнскихъ, которіе з пѣрвою Цѣкѣю держѣли, непорѣшно тривѣютѣ, занѣ не сѣтъ грекове ѿщепѣнцами ни рѣсь, — але тыи которіи тепѣрѣ ѿнѣчей оучатѣ, [ниже прѣдки правѣѣрніе] ѿ новѣны вѣмишлѣютѣ. Чтѣ снадѣне з настѣпѣющихъ переграфѣ здравый рѣзмъ всѣкомѣ ѿмѣщемѣ познѣты; а такѣ пѣрвагѣ костѣла ѿ пѣпежѣ правѣослѣвныхъ грекове ѿ рѣсь не ѿстѣпѣли, понѣже латѣнници ѿ грекѣ вѣрѣ ѿ рѣсь ѿ тыхъже грекѣ визѣе правдивой вѣри, гдѣ латѣнници ѿзмѣнили ѿ поживѣнію Еухарѣистѣй чѣшѣ ѿдалилы ѿ [стр. 33] (ѿ) побѣдѣли, ѿ мнѣо новѣны повѣмишлѣли, ѿ титѣлѣ рознихъ пѣпеж сѣвѣ назывѣралѣ, ѿ таѣ естѣ наибѣлшаѣ причѣна до розѣрѣванѣ. ѿ гдѣ би такѣ тепѣрѣ вѣрено, визнѣванно, оуживѣнно, оучѣно в' костѣлѣ тепѣришнѣѣ ѣко в старѣѣ, ѿ ѣакѣ за Вѣнедѣкта сѣдмаго пѣпежа, вѣдалѣгѣ Барѣнѣвша, прѣд константинопѣлскѣй ѿ ѿнними помѣстними собѣрами. Былѣли Млѣость юнѣѣ стѣла ѣще грекове ѿ рѣсь такѣ вѣратѣ, ѣко и перед тѣ вѣрилъ ѿ¹⁾ правѣѣрній костѣлѣ рѣмѣскѣй, снадѣно вѣдати, ѣко латѣнниковѣ сѣтъ ѿщепѣнцами ѿ апостѣтатами вѣри визнѣнѣѣ и оуживѣнѣѣ ѿ наоукѣ вѣдалѣгѣ старожитнѣѣѣ атѣловѣ сѣтѣхъ вѣѣоннихъ ѿцѣвѣ ѿ ѿ вселѣн(с)кихъ собѣровѣ цркви подѣнѣѣ²⁾.

1) В оригіналі „вѣрилъ“.

2) На тім кінчить ся статя „Что естѣ ѿщепѣнство“, а слѣдує „О Рѣмѣ“ (стр. 33 і 34), — невеличкий уступ, який маємо вже в „Р. И. Б.“ т. IV, стр. 1168 Дальше гл. мої початкові замітки.

V.

Отсим невеличким передруком більше інтересних місць „компіляції“ Аноніма думав я й закінчити мої причинки до Палінодій. З тої одначе причини, що друковане сеї статі троха припізнило ся, я користаючи з догідної пригоди — позволю собі докинути ще декілька уваг до 3-тьої нашої памятки, яку я на разі лишив був на боці (пор. стр. 6), до писання еромонаха Товії Петрашко.

Як я вже запримітив — „Истинна Вѣра“ не будить в нас великого заінтересованя своїм змістом. На кождий одначе спосіб писанне еромонаха Товії інтересне для нас не мало з иньшого боку: нас цікавить передовсім сама особа автора, інтригує нас інтересна добавка „отдах в Києві пану Борису Петровичу Шеремету“, та вкінци ми були-б дуже раді дізнати ся, серед яких обставин писанне Петрашка опинило ся по віковій блуканині в бібліотеці львівського університету... Отсе думки, які мимоволі насувають ся нам на тямку, коли глядимо на писанне Товії... І як раз на сі питання старатись му дати по можности найкрасшу відповідь.

Хто був Товія Петрашко, а радше — в яким монастирі проживав він? — Щоби відповісти на отсе питання позволимо собі подати тут повний і як найточніший заголовок його писання. Він такий: Истинна Вѣра Старая Ц(е)ркви С(вя)той Восточной Православно Каѳолической протівъ мнимоѣ старой вѣры западной ѡвѣщающая. На оугрызѣющая Писанія Етеродѣзовъ (протывославныхъ) Петра Скѣрги, Пѣвла Бѣима, Цѣховского (Трибуналѣсты и Кулешы... [обор.] vel сей Титулъ: **Ѓ**(р)то до дѣа Католики Анатолики или Православіе каѳолическое восточное... На загражденіе устѣ любящы(хъ) г(лаго)лы потопныя и языкъ лстывъ; а ко утве(р)женію С(и)новъ це(р)кви С(вя)той восточной во вѣрѣ Истинной православно-католической до днесъ цѣле и непорочно пребывающихъ чрезъ нѣкоего ревнителя благочестія С(вя)таго Ревнителемъ въ даръ любе(з)но приносить ся. Въ лѣто **ѡѡѣѣ** Се(п)теврѣя Пану Борысу Петровичу Шеремету в Києвѣ ѡтдахъ **Іс(х)** Товіа Петра(ш)ко **К:** и Суд: **Ко(н): Ігу(м) Мо(ш)но: Гор(с).**

Для нас цінні передовсім отсі останні початкові букви і скорочення „К: и Суд: Ко(н): Ігу(м): Мо(ш)но: Гор(с)“, які без сумніву мусять конче бути вкороченими титулами і гідно-

стями еромонаха Товії. Розв'язати отєї скорочення та початкові букви — се значить сказати зовсім певно, ким був наш автор... Та в тім і ціла штука... Проф. Калужняцький, що як звісно, мав теж у своїх руках писання Товії, не міг розв'язати наведених вкорочень... І певна річ — без відповідного ключа не зміг би їх розв'язати ніхто... І як раз — мушу з вдовolenем зазначити — ключ такий ми маємо...

На 382 стор. нашої рукописи можемо легко при ближшій увазі запримітити одну дуже інтересну та для нас дуже важну замітку, що дає нам як раз спромогу розв'язати зовсім певно згадані вкорочення та тим самим вияснити усякі наші здогади що до особи самого автора. Зазначу при тім ще одно: нема найменшого сумніву, що замітку писав автор власною рукою. Се просто його власноручний підпис: „Hierо Monach Tobiasz Pietraszko Kaznodzieia, у Sadow Duchownych Koncystorista Metropolitanski Kijowski, Ihumen Dwoch Monasterzow Mosznohorskich pokornie prosi Naymilszey Braći w Xtusie Oycow Skytskich o Modły Swięte — 1708 Augusta 4“.

Як отже бачимо — еромонах Товія Петрашко займав в тодішній церковній єрархії непослідне становище: крім того, що він був ігуменом двох монастирів, мав він ще й чин при київській митрополичій консисторії. З всякою певністю — мусила се бути людина, як на свій час, освічена та при тім в Києві доволі звісна — бодай в кругах духовних.

Не менше інтересна для нас в рукописі Товії дописка „Пану Борысу Петровичу Шеремету в Кієвѣ Ѡдахъ...“, вже хоч би з огляду на дату (1706 р., в вересні), — час дуже голосної слави кн. Бориса Шереметєва. Певна річ — тепер нам вже годі зміркувати, в яких відносинах стояв ігумен двох монастирів і митрополичий „консисториста“ до московського князя, всеж таки воно дає багато до думаня, що еромонах Товія передає своє писання як раз царському любленцеві та ще й до того саме в апоїєю його слави, — підчас переїзду князя через Київ...

Кн. Борис Петрович Шереметєв походив з старої боярської родини. Вже дуже вчасно стає він, любленцем Петра Великого, головнo ізза свого незвичайного щастя — на полях битви. Зі своїми полками зійшов він усю майже східну Європу,

1689 р. воював він при боці гетьмана Мазепи з Татарами¹⁾, — славу непоборного вождя здобув в частих борбах зі Шведами²⁾. Розважмо-ж тепер, при якій нагоді міг бути кн. Шереметєв 1706 р. в Києві, при якій нагоді міг отримати (в місяці вересни) від єромонаха Товії „Истинну Вѣру“?

Се були як раз сі інтересні часи пановання „Преобразователя“, коли не лише серед найнижших верств суспільности, але й в т. зв. „висших сферах“ почали ся відзивати чим раз то голосніші, чим раз то грізніші голоси протесту против безпардонного впровадження новини...³⁾ Бунту одначе ще не було... Причина сього, каже Соловьев, була в тім, що по стороні Петра Великого були всі більш тямущі люди сеї доби, прихильні царським реформам. Та тим часом се, що довго клекотіло в нутрі народа, мало невдовзі вибухнути... Правда в околиці Москви було спокійно: там усе чуло над собою зелізну руку Петра. Та там далеко, де степом пахло і козацтво гуляло, — там таки вибухло...⁴⁾

Бунт в Астрахани 1705 і 1706 р. — се справдішна боротьба „за старину“. Годі сказати, щоби се був бунт чисто локальний. Навпаки — астраханський бунт, — се протест усіх невдоволених Московщини, які умисно вибрали собі центром своїх операцій Астрахань, місто далеко від Москви, що тим самим менше, а навіть зовсім не улягало новаторським впливам царя⁵⁾.

Скоро Петро дізнав ся про бунт, він відразу зрозумів грозу хвилі: він знав дуже добре, що астраханські бунтівники знайдуть і під самою Москвою багато невдоволених, які радо вийдуть їм на зустріч — борцям за бороди і стару ношу. Саме тоді був Петро зайнятий війною зі Шведами. Разом з ним були також оба його найбільші „фельдмаршали“ — кн. Борис Шереметєв і чужинець Огільві⁶⁾. Против Астраханців вислав Петро першого...

---

¹⁾ История Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Сочиненіе Сергѣя М. Соловьева, книга III, томъ XI—XV. СІБ., стр. 1118, 1119.

²⁾ Ibidem, стр. 1252—1257.

³⁾ Ibidem, стр. 1375 et seq.

⁴⁾ Ibidem, стр. 1877.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Ibidem, стр. 1399.

Під кінець 1705 р. був вже кн. Шереметєв в Астрахани, а 13. марта слїдуючого року ввійшов вже побідником в місто. А коли князь їхав на кони поперед своїх полків улицями Астрахани, переможені Астраханці лежали по обох боках дороги — лицем до землі: так приймали „бунтарі“ побідника...¹⁾

Князь став героєм дня. Його ім'я нагадувало всім перші успіхи Петра над страшними до тепер Шведами, а тепер прибула ще одна світла перемога... Він був справді любимцем щастя: невдовзі мала стрїнути його ще більша царська ласка.

Коли 1706 р. дійшла до Києва вістка про перемогу Шереметєва — фельдмаршал Огільві, що бачив в кн. Шереметєву не аби якого суперника, не казав стріляти з сеї нагоди. З сього прийшло до непорозуміння між фельдмаршалом і кн. Меншіковим (що на свою руку велїв стріляти), а результатом сього було се, що в вересні того самого ще року фельдмаршал Огільві уступив: кн. Борис Шереметєв став головним командантом усього війська Петра²⁾. І як раз серед того — у вересні 1706 р. загостив кн. Шереметєв до Києва. Певна річ — його прийняли тут так, як приймаєть ся пишнього побідника та особливого улюбленця царя. Чи єромонах Петрашко, передаючи князєви своє писання, теж хотїв заявити йому таким чином своє поважання, чи навіть може хотїв з'єднати собі для якоїсь ціли прихильність і ласку улюбленця „Антихриста“³⁾, чи вкінці з якої иньшої причини, — на се все теж годї відповісти...⁴⁾ На кожний одначе спосіб ми маємо, по моїй

¹⁾ Ibidem, стр. 1390.

²⁾ До Київa дійшла вістка в липні 1706. 26 липня святковано перемогу в Київi на наказ кн. Меншікова, а в вересні того самого року Огільві уступив... Ibidem, стр. 1418.

³⁾ Звісна річ, що Петро вкорочував „народъ удивляющую славу висшого духовенства“, а про монахів говорив, що вони „поядають чуждые труды и ширятъ забобы, ереси и суетѣря“. Кара за зневагу священника була така сама, як за зневагу Мордвина або Черемиса... Природна отже річ, що між народом та темним духовенством, курсували найнеможливіші чутки... Між иньшим — оповідав собі народ, що Петро — антихрист...

⁴⁾ Саме тоді, коли Шереметєв корив Астрахань — Петро був зайнятий чим иньшим: його займало се, „дабы оставшую безъ главы Рѣчь посполиту удержать при себѣ“... (Соловьевъ, ор. cit. стр. 1422) Ще під кінець 1706 р. --- бачимо Шереметєва вже в Жовкві:

думці, зовсім певну підставу думати, що Товія заміряв своє писання видати друком. Таку гадку піддає нам вже не лишень сам заголовок, скомпонований, як бачить ся рішучо до друку, але ще й така власноручна примітка Товії на 382 стр. його писання: „NB. Литвинъ переписоваль и того ради где ѣ — тамъ ѣ, где ѣ — тамъ ѡнъ є, где треба ѡ — тамъ ѡ, и прочаѡ. Что все читаючи прошу исправити и на чистое переписати, а ѡ готовъ нагородити“.

По моїй думці отсю власноручну примітку Товії треба розуміти таким способом: рукопись університетської бібліотеки — се рішучо не автограф Товії: се вже лишень копія, яку зладив для автора переписувач Литвин з оригіналу, дорученого кн. Шереметеву. Копії тої потребував автор, як я вже зазначив, до друку. З сеї одначе причини, що переписувач, походженням Литвин (Білорусин?), зіпеув при переписуваню правопис оригіналу, автор був змушений дати копію ще раз до переписання (на чисто!) та до справлення похибок Литвина-переписувача: працю сю готов автор нагородити... Не вже-ж тут не насуваєть ся сама собою гадка, що так справленої рукописи потребував автор до друку?

Лишаєть на кінець до розв'язання ще се: кому поручив тепер еромонах Товія переписанє свого писання і яким способом ся перша копія опинила ся в університетський бібліотеці у Львові?... Відповісти на отєї питання — по моїй думці — легко: еромонах Товія вислав своє писання до черців славного тоді на усь Русь Манявського Скиту... Бо й що-ж би в иньшій разі значила отся дописка до власноручного підпису Товії, уміщеного безпосередно під згаданою його приміткою: „Hieromonach Tobiasz Pietraszko... pokornie prosi Naymilszey Braći w Xtusie O usćw Skytskich o modły Świąte“. Згадані „отці скитські“ се без всякого сумніву — черці Скиту в Маняві¹⁾. Що Товія поручив своє писання в обороні православія переписати тим черцям скитським — ся пригода, хоч і як на перший по-

---

— він пересправляв тут з польськими послами. (Ibidem, стр. 1422—1424). Вкінці згадаю, що кн. Шереметев брав також уділ в полтавській битві: він доводив самою середньою московського війська. По битві дарував йому цар величезні добра. (Ibidem, стр. 1551—1555.)

¹⁾ Під таким іменем були вони широко звісні на Русі-Україні. — Пор. монографію Др. Юл. Целевича п. з. Історія Скиту Манявського, Львів, 1887.

гляд незвичайна, представляєть ся нам на тлі сучасних подій доволі просто...

Саме тоді православна церков в українсько-руських і білоруських землях Польщі представляла ся дуже сумно... Се був час, коли до унії приступили всі дев'ять православних єпархій, коли крім могилевського владыки не було в границях польської рїчинсполитої ні одного православного владыки, коли вкінці — ходили по краю вістки, що навіть таке забороло православ'я, як львівська Ставропігія думає теж виречи ся віри батьків...¹⁾ Певна річ, що в тій хвилі загально звісна ідеальна правовірність Манявського Скита — була окружена німбом справдішного геройства, Скит представляв ся в очах православних другим Атосом, св'ятим місцем, де православіє цвило в цілій своїй непорочности²⁾. Не повинно отже дивувати нас, що і наш Товія удав ся до скитських черців з проханням — переписати і виправити йому його апольогію православ'я.

Чи черці ввели волю мошногорського ігумена — не звісно. Що одначе прислана ним копія попала в львівську університетську бібліотеку — се знаємо. Стало ся се по всякій правдоподібности після знесення Скиту австрійським правительством 1785 р.³⁾ Розпорядженням львівської губернії припали скитські книжки новооснованому університетови у Львові⁴⁾: між иньшими книжками і рукописями було мабуть також і отсе писання Товії.

На сам кінець годить ся згадати ще кількома словами про сі „два“ мошногорські монастирі, яких ігуменом був наш Товія. Місточко Мошни лежить в Київщині, в Надніпрянщині. Три верстви від Мошен — серед пречудних гір і лісів стоїть ще й дотепер Мошногорський монастир⁵⁾. Оснований він в поло-

---

¹⁾ До унії приступила перемишльська єпархія 1692 р., львівська 1700, луцька 1702, а львівська Ставропігія 1709.

²⁾ Пор. Ю л. Целевич, *op. cit.*, стр. 73 et seq.

³⁾ *Ibidem*, стр. 122.

⁴⁾ *Ibidem*, стр. 124.

⁵⁾ Сказанія о населенных мѣстностяхъ кievской губерніи или статистическія, историческія и церковныя замѣтки о всѣхъ деревняхъ, селахъ, мѣстечкахъ и городахъ въ предѣлахъ губерніи находящихся. Собралъ Л. Похилевичъ, Кіевъ, 1864, стр. 620—625. — Добродієм мошногорського монастиря був такожъ гетьман Мазепа.

вині XVII в., в добі великої реакції против єзуїтсько-католицьких впливів¹⁾. Чи крім сього монастиря був ще який другий мошногорський монастир — історія не знає. Що одначе він мусів істнувати — про се свідчить автентична сучасна вістка ігумена мошногорських монастирів — Товії Петрашки.

Олександр Сушко.

---

¹⁾ Ibidem. Про теперішній стан монастиря гл.: Список населенных мѣстъ кievской губерніи. Изданіе Кіевскаго Губернскаго Статистическаго Комитета, Кіевъ, 1900, стр. 1723--1724.